

Katedra bohemistiky PF UJEP v Ústí nad Labem

rok 2004
ročník III
číslo 1

OBSAH

I. ČLÁNKY

<i>Antonie Kreislová</i>	Harry Potter pro starší a pokročilé aneb Jiné čtení oblíbené fantasy	1
<i>Jaromíra Šindelářová</i>	Dějiny onomastiky jako vědecké disciplíny a předmět jejího zkoumání	13
<i>Lenka Ptáková</i>	Toulky Jaroslava Haška po Slovensku	24
II. RECENZE A ZPRÁVY		
<i>Ivo Harák</i>	Prolomit mlčení (kolem Jana Franze)	30
III. PŘÍSPĚVKY STUDENTŮ		
<i>Hana Heiserová</i>	Pomístní jména na katastru obce Vrды	39

I. ČLÁNKY

Harry Potter pro starší a pokročilé aneb Jiné čtení oblíbené fantasy

Antonie Kreislová

Do kouzelnické školy v Bradavicích (Hogwarts School of Witchcraft and Wizardry) se dostanete, jste-li jejím žákem, vcelku snadno. Stačí 1. září na londýnském nádraží Kings Cross projít přepážkou mezi devátým a desátým nástupištěm, na „Platform Nine and Three Quarters“, nastoupit do bradavického expresu taženého lokomotivou šarlatové barvy, cestou něco dobrého zakousnout, případně pojist čokoládu zahánějící tíseň a strach z mozkomorů (Dementors) a po dlouhé cestě směrem k severu vystoupit na nádraží v Prasinkách (Hogsmeade). Kočáry „bez koní“ vás už do přísně utajeného hradu dovezou.

Jako mudlové (Muggles) musíme ovšem využít jiných možností: buď otevřít některou z knih potterovské ságy, případně navštívit některý z už natočených filmů o zelenookém, obrýleném, černovlasém a vždy lehce rozčuchaném mladém čaroději, či si film v pohodě domova přehrát z videokazety. Při toulkách po internetu lze nahlédnout do Lexikonu Harryho Pottera a mnoha dalších více či méně důmyslně zpracovaných webových stránek v různých jazycích, s rozličnou úrovní obsahového i grafického zpracování. Můžeme se rovněž stát členy některého z Harryho fanklubů; máme-li dostatek času, můžeme si zahrát některou z her s oblíbeným hrdinou. V řadě těch jednodušších (trivial Games) se setkáme s testy prověřujícími pozorné čtení dosud publikovaných děl.

Předpokládejme, že jako mudlové starší a pokročilejší raději sáhneme po knize. Záhy prohlédneme, že děj všech čtyř v češtině vydaných dílů (a konečně i pátého, jehož české vydání se připravuje) nemá příliš komplikované zápletky. Budeme-li spolu s autorkou elementární analýzy příběhu 3. dílu¹ sledovat vývoj dějové linie vyprávění o vězni z Azkabanu, zjistíme, že základní zápletky je, kromě Harryho konfliktů s jeho mudlovskými příbuznými, tvořena otázkou zda chce Sirius Black zabít Harryho, či zda chce naopak Harry pomstít smrt svých rodičů, dále rolí Petra Pettigrewa, který zde

¹ An Elegantly Woven Tapestry. Plotlines in Prisoner of Azkaban by Amy Z. [Http://www.hp-lexicon](http://www.hp-lexicon).

vystupuje jako Ronova krysa Prašivka a později jako odhalený zrádce. K rozvinutí zápletky slouží i charakter profesora Snapea, který nedokáže zapomenout na křivdu způsobenou mu kdysi přáteli Harryho otce. Dramatičnost děje zvyšuje soupeření mezi koleji, zejména turnaj ve famfrpálu, stejně jako využívání mozkomorů jako strážců nahánějících téměř všeobecně hrůzu a odpor, či složitý osud profesora Lupina, který se v dětství nezaviněně stal vlkodlakem. Motivy atraktivní pro dětské čtenáře přirozeně člověka zkušeného v procházkách po „literárních lesích a hájích“ tolik neokouzlují, přestože pro obratnost zpracování neztrácejí určitý půvab.

Do příběhu Harryho situovaného v převážné většině do prostředí kouzelnické školy v Bradavicích je funkčně zakomponována řada informací o formách a metodách výuky. Pohybujeme se v kouzelném světě, proto jsou vyučované předměty přirozeně orientovány k jeho potřebám. „Kouzelníční učňové“ se až na výjimky **neučí „o něčem“**, nýbrž **„něčemu“**. Při popisu hodiny kouzelných formulí, vedené sympatickým profesorem Kratiknotem (Flitwick, Filius), v níž je probíráno zapuzovací kouzlo, autorka například vytvořila prostor pro dosažení komických účinků zachycením několika nezdařených studentských pokusů², současně však poukázala na několik charakteristických aspektů výuky:

- a) vztah k praktickému využití probíraného učiva;
- b) bodovací systém (zmínka o bodech, které tak rád Harrymu a jeho koleji strhával profesor Snape);
- c) ukázala, že studenti jsou na celém světě stejní a využívají hodin nejen k výuce, ale i k řešení vlastních naléhavých problémů.

Mezi pedagogy najdeme jak učitele vynikající, tak učitele, jejichž metody práce jsou v současném pojetí výuky považovány za zastaralé, nebo se jeví z řady příčin jako problematické.

Nejdokonalejším pedagogem samozřejmě zůstává skvělý odborník, rovnocenný protivník lorda Voldemorta, ředitel školy Brumbál (Dumbledore, Albus Percival Wulfric Brian). Působí tak, přestože se s jeho hodinami nesetkáváme. Brumbálovu autoritu posilují nejen jeho pověst kouzelníka a jeho úctyhodný věk a vzhled, ale především jeho postoje ke studentům i problémům mimo bradavickou školu. Jeho

² Rowlingová, J. K.: Harry Potter a ohnivý pohár. Albatros Praha, 2002. Přel. P. Medek, s. 377, 378.

projevy k mladým lidem jsou věcné, plné porozumění, bez zbytečných příkras a emocí. Úctu vzbuzuje jeho jednoznačné stanovisko k otázkám dobra a zla, stejně jako snaha nevyhýbat se potížím. Se studenty i s podřízenými jedná jako s partnery na dosažené úrovni možností, nikdy se nepodbízí ani nehraje komedii. Považuje-li za potřebné něco studentům vysvětlit, najde taktní způsob, jak je na problémy upozornit.³ Neváhá dát komukoliv, o němž předpokládá, že si to zaslouží, dát „druhou šanci.“ Jestliže se domnívá, že je to třeba, postaví se i proti „ministrovi čar a kouzel“, svému bezprostřednímu nadřízenému, a spojí se s těmi, o nichž soudí, že mohou přivést věci na pravou míru; včetně studentů.⁴

Z hlediska zobrazení vztahu mezi profesory a žáky i vztahu k učivu zaslouží pozornost hodiny profesorky jasnovidectví Sibylly Trelawneyové (Trelawney, Sibyll), kterou Hermiona spolu s Harrym a Ronem podezírají, že ovládání a význam svého oboru spíše předstírá.

Už popis její učebny vyvolává pocit atmosféry, v níž se daří šarlatánství a mystifikaci, salónů pochybných věštkyň a jasnovidek: „*Místnost vlastně vůbec nevypadala jako učebna, vypadala spíš jako něco mezi půdou rodinného domku a starosvětskou čajovnou. Bylo v ní nacpáno na dvacet malých kulatých stolků obklopených pestře čalouněnými křesly a malými boubelatými taburetkami. Celá místnost byla osvětlena tlumenou karmínovou září, závěsy na všech oknech zatažené [...]. Bylo tu vedro k zalknutí [...].*“⁵ Těžká a dusivá vůně, stěny lemované policemi plnými jasnovideckých rekvizit, tento dojem jen dokreslují, stejně jako popis profesorky, hubené, extravagantně oděné a současně poněkud cirkusácky působící ženy s obrovskými brýlemi, zřetelně používanými kvůli efektu.

Dramatické entrée profesorky připomíná provinční scénu, na níž je předváděno tajuplné představení třetího řádu, přerušované poznámkami vztahujícími se k věcem budoucím, stejně jako přeslazený, předstíraný vztah ke studentům (oslovovaným v českém překladu zásadně: děti moje, chlapče drahá, zlatíčko, drahoušku apod.) signalizují, že Rowlingová nejen v jasnovidectví příliš nevěří, ale chce ukázat určitý typ

³ Například: Rowlingová, J. K.: Harry Potter a ohnivý pohár. Albatros Praha, 2002. Přel. P. Medek. S. 457 – 472.

⁴ Například: Rowlingová, J. K.: Harry Potter a věžeň z Azkabanu. Albatros Praha, 2001. Přel. P. Medek. S. 347 an.

⁵ Rowlingová, J. K.: Harry Potter a věžeň z Azkabanu. Albatros Praha, 2001. Přel. P. Medek. S. 93.

učitele-herce, získávajícího pozornost žáků za každou cenu zdůrazňováním významu vlastní osobnosti⁶, proklamovanou atraktivitou vyučovaného oboru. Sibyla Trelawneyová neučí, ale předvádí pečlivě nastudovanou komedii, která u vnímavějších studentů ztrácí na účinku častým opakováním epizod a scén s motivy smrtelného nebezpečí. Harry a Ron neváhají zadávané úkoly „fixlovat“, předpovědi si vymýšlejí a paradoxně (či vlastně logicky) tak získávají dobré hodnocení. Racionálně založená Hermiona dokonce její kurz opouští. Přesto si i tento učitelský typ získává obdivovatele (v podání Rowlingové spíše obdivovatelky), snadno manipulovatelné, neschopné rozpoznat předstírání od skutečné kvality.⁷

Hodiny Trelawneyové patří v třetí knize k nejčastěji popisovaným. Averse vybraných studentů vůči přehrávající profesorce a jejímu oboru nachází přesně formulovaný výraz v prohlášeních: „*Je to hovadina,“ ujistil ho Ron, „Vůbec nic jsem neviděl, tak jsem si prostě něco vymyslel. Myslím ale, že jsem ji nepřesvědčil...“*⁸ nebo: „*Můra jedna zatracená“ prohlásil Ron trpce, [...].*⁹ Ron tuto profesorku dokonce na jiném místě nazývá „starou maškarou“.

Zcela jinak působí hodiny a vystoupení profesorky Minervy McGonagallové či profesora obrany proti černé magii Lupina, jejichž základem je pedagogické mistrovství spojené s osobním taktem, důraz na aktivitu studentů, posilování sebedůvěry u žáků považovaných za slabší¹⁰. Studenti tyto učitele obdivují a až na výjimky¹¹ je milují či si jich váží.

U Minervy McGonagallové, vyznačující se korektností a objektivitou, oceňují zejména tyto vlastnosti, přestože neoblomně trvá na přesném plnění úkolů a školních předpisů. Její autoritu nesnižují ani momenty, v nichž se projevuje jako lidská bytost s normálními emocemi: „*Tak poslyšte, co to do vás všech dnes vjelo?“ vyslovila údiv profesorka McGonagallová, když se s tlumeným puk vrátila do vlastní podoby a*

⁶ Jinou variantou tohoto typu byl krasavec Gilderoy Lockhart, profesor obrany proti černé magii ve druhém dílu potterovské ságy: Harry Potter a tajemná komnata.

⁷ Přesto se však této „Sibyle“ podaří i skutečné věštby, týkající se lorda Voldemorta, jimž sama nevěří (3. a 4. díl).

⁸ Rowlingová, J. K.: Harry Potter a vězeň z Azkabanu. Albatros Praha, 2001. Přel. P. Medek. S. 287.

⁹ Rowlingová, J. K.: Harry Potter a ohnivý pohár. Albatros Praha, 2002. Přel. P. Medek. S. 162.

¹⁰ Rowlingová, J. K.: Harry Potter a vězeň z Azkabanu. Albatros Praha, 2001. Přel. P. Medek. S. 118 – 125.

¹¹ Výjimky tvoří někteří studenti ze Zmijozelu, které reprezentuje Draco Malfoy, jimž vadí u profesora Lupina neskrývaná chudoba atd.

zkoumavě si jednoho po druhém prohlížela. „Ne že bych si nějak zvlášť na tom zakládala, ale to je poprvé, co jsem si touhle přeměnou nevysloužila ve třídě potlesk.“¹²

Jako ředitelka nebelvírské koleje (Gryffindor House) pečlivě sleduje úspěchy i neúspěchy svých studentů nejen ve studiu, ale i ve sportu. Při dramatickém souboji Nebelvíru se Zmijozelem (Slytherin House) o školní pohár ve famfrpálu (Quidditch Cup) zapomíná konvenčně reagovat na výrazně emocionálně zabarvené projevy studenta, komentujícího zápas: „TY HAJZLE ŠVINDLÍŘSKÁ!“ hulákal vztekle do megafonu Lee Jordan a uskokoval z dosahu profesorky Mc Gonagallové. „TY ŠPINA VČE, PODVODNÍKU SMR...“ Profesorka McGonagallová se ho ani nesnažila umlčet. Sama naopak hrozila pěstí Malfoyovým směrem, také cosi rozvztekleň ječela a klobouk jí spadl z hlavy.“¹³

Zcela jiný typ učitele, autoritativního a neobjektivního, zastupuje Severus Snape. Ani jemu nelze vytknout nedostatek vynikajících znalostí oboru, jemuž vyučuje, chybí mu však nadhled a moudrost ředitele Brumbála a objektivita McGonagallové, stejně jako pedagogický takt Lupinův. Kázeň udržuje ironickým přístupem a přísnými, často nepodloženými tresty žákům, které nemá rád. Jeho vystupování je značně strohé a koresponduje s jeho zevnějškem, se stále zakaboněným sinalým obličejem, s maskou nepřístupného, mnohdy ale hněvivého člověka, vyznačujícího se tvrdostí a netaktností. Ne nadarmo nahání strach téměř všem studentům, kromě svých oblíbenců z koleje, kterou vede. Do jeho postavy se promítá dvojí role, již v textu zaujímá jako bývalý přívrženec lorda Voldemorta a nyní jeho odpůrce. V dramaticky vypjatých situacích však dovede „ztratit tvář“, vystoupit ze své role a dávat až nepřičetně najevo nenávisť k Harrymu, či spíše k jeho otci.

Profesor Remus Lupin získává studenty zájmem o svůj obor, spojeným s dokonalým ovládním vyučovaného předmětu. V epizodě s bubákem¹⁴ prokazuje Lupin zcela evidentně pedagogický takt spolu se smyslem pro humor. Zesměšnění profesora Snapea¹⁵ nelze v podání Rowlingové chápat jako akt osobní msty bývalých spolužáků, lze je interpretovat jako protest proti metodám přístupu k žákům založeným na

¹² Rowlingová, J. K.: Harry Potter a vězeň z Azkabanu. Albatros Praha, 2001. Přel. P. Medek. S. 100.

¹³ Tamtéž. S. 277.

¹⁴ Rowlingová, J. K.: Harry Potter a vězeň z Azkabanu. Albatros Praha, 2001. Přel. P. Medek. S. 120 - 125

¹⁵ Tamtéž, s. 121 – 123, 125. (Bubák zde vystupuje jako profesor Snape oblečený v šatech babičky Nevilla Longbottoma.)

individuálně motivované nechuti učitele k neoblíbenému studentovi spolu s neschopností pedagoga vymanit se z předsudků a pocitu křivdy způsobené někým jiným. O pedagogickém mistrovství Lupinově svědčí popis připomenuté hodiny, směřující od počáteční aktivizace žáků vhodně volenými otázkami až k praktické aplikaci úkolu, který všichni vybraní studenti výborně splní.

Problematictější se jeví lidský (či vlkodlačí?) profil vynikajícího učitele. Lupin sám přiznává: [...] „*Jenže jsem to neudělal. A proč ne? Protože jsem příliš zbabělý. Znamenalo by to, že bych musel přiznat, že jsem se jako žák této školy zpronevěřil jeho důvěře, přiznat, že jsem svedl na scesti i další jeho žáky...*“¹⁶ Uvedený příklad však také poukazuje k dalšímu významnému aspektu vztahu mezi učiteli a žáky v bradavické škole: až na výjimky jsou studenti chápáni jako svébytné osobnosti, k nimž někteří učitelé přistupují jako k partnerům, kteří se podílejí na vzdělávacím procesu a prožívají nejrůznější události a dobrodružství, s nimiž lze hovořit značně otevřeně i o problémech dospělých.

Jako skvělý pedagog zpočátku působí Bartemius Skrk Jr. (Barty Crouch, Jr.), vystupující jako profesor Alastor Moody.¹⁷ Jeho první hodina, v níž předváděl praktické využití „kleteb, které se nepromíjejí“ je téměř všemi studenty oceňována jako „pedagogický koncert“, hodina, jakou ještě nezažili, a to přes fyzickou odporivost a zmrzačenost vyučujícího. Moody třídu dokonale ovládá (v kouzelné škole i pomocí kouzelného oka), zájem Harryho i jeho spolužáků byl vzbuzen nejen pověstí kouzelníka, nýbrž i vyprávěním ostatních studentů.

Samotná popisovaná hodina¹⁸ má podobnou strukturu jako hodiny Lupinovy, zásadně se však od nich liší v několika bodech. Falešný Moody podává látku velmi sugestivně, posluchače aktivizuje i vzrušenými apely, které se, uvážíme-li sílu kleteb, zejména té poslední, která téměř neodvolatelně zabíjí, vlastně míjejí s účinkem. Dvakrát si záměrně vybírá žáky, od nichž očekává odpověď; krutost s ním postupuje, nechává-li například mluvit Nevilla Longbottoma o kletbě Cruciatu, je vysvětlena mnohem později.¹⁹ Varovným signálem, jehož význam si rovněž uvědomíme až v rozuzlení děje,

¹⁶ Tamtéž. S. 317.

¹⁷ Bývalý bystrozor, tj. ten, který vyhledává „zlé“ kouzelníky, obecně zvaný pro svou podezřívavost vyplývající z jeho praxe „Pošuk Moody“ (Mad - Eye Moody). Objevuje se ve 4. díle.

¹⁸ Rowlingová, J. K.: Harry Potter a ohnivý pohár. Albatros Praha, 2002. Přel. P. Medek. S.168 - 177.

¹⁹ Nevillovi rodiče zešíleli po aplikaci této kletby, chlapce musela vychovávat babička.

je dokonalý požitek, s nímž předvedl tři zakázané kletby, zejména smrtící zaklínání, jímž přivolal nejtěžší vzpomínky Harryho, který si v této chvíli zcela zřetelně představil, jak zemřeli jeho rodiče. Také zdánlivá ohleduplnost, s níž pozval vyděšeného Nevilla do svého kabinetu a zapůjčil mu knihu, se v závěru čtvrtého dílu ukáže jako zlovolný záměr.

O pokrytectví v přístupu falešného pedagoga, oddaného služebníka Pána zla a temnot, k žákům, svědčí epizoda s Draco Malfoyem. Proměna Harryho nepřítele ve fretku, zdůrazňování významu čestného jednání: „*Nemám rád lidi, kteří svého protivníka napadnou ve chvíli, když k nim stojí zády, [...] Něco takového je podlé, zbabělé a prosté...*“²⁰ působí na studenty velmi přesvědčivě, v kontextu čtvrté části však později nabude zcela nového významu zjištěním, že člověk, který proklamuje tak ušlechtilé zásady, je sám nejhrubějším způsobem porušoval.

Pedagogem ze „staré školy“ je profesor Binns, který při fádni, stereotypně se po léta opakující výuce Dějin čar a kouzel, založené na faktografii a chronologické posloupnosti, přehlédl vlastní smrt a vyučuje dále jako duch. Studenti posuzují jeho hodiny neutrálně, respektují jeho rozsáhlé znalosti, přílišný zájem však nezískává.

Tragikomickou roli jako učitel sehrává zpočátku Hagrid, poloobr, nedostudovaný žák bradavické školy, který působil v Bradavicích jako hajný. Je nesmírně nadšen, že mu Brumbál poskytl tuto příležitost, je skvělým odborníkem s dlouholetou praxí v péči o kouzelné tvory, je však handicapován svým původem a nedokončeným vzděláním, projevujícím se i v jeho jazyce. Už v první hodině, na kterou se dlouho připravoval, narazil na opovržení zmijozelských studentů v čele s Draco Malfoyem. Malfoyova provokace odhaluje i další Hagridovy slabiny, například potřebu léčit nezdary a deprese alkoholem,²¹ poukazuje však i k jeho dobrotě a lásce ke všemu živému. V zobrazení jeho hodin se setkáváme jak s projevy pedagogické rezignace, zejména v popisu hodin péče o tlustočervy či závěrečné zkoušky, tak se zachycením jeho záliby v nejrůznějších stvůrách a nestvůrách, například v třaskavých skvorejších, křížencích mezi mantichorami a ohňovými kraby, kteří ohrožují své okolí mnoha způsoby.

²⁰ Rowlingová, J. K.: Harry Potter a ohnivý pohár. Albatros Praha, 2002. Přel. P. Medek. S. 165.

²¹ Rowlingová, J. K.: Harry Potter a vězeň z Azkabanu. Albatros Praha, 2001. Přel. P. Medek. S.102 – 111.

Hagridovu snahu učinit výuku zábavnou (a konečně i jeho pedagogický růst), dotvrzuje hodina s hrabáky, podivnými tvorečky připomínajícími krtky, používanými v kouzelném světě při hledání pokladů.²² Popis jeho hodin je rovněž organicky včleněn do struktury díla a vytváří prostor pro rozvíjení obrazu vztahů mezi studenty a pro posouvání děje kupředu, stejně jako pro vyjádření dalších aspektů díla, při zběžném čtení nedostatečně zřejmých.

Pro všechny pedagogy bez rozdílu je charakteristický důraz na samostatnou práci studentů. Kromě Hagrida zadávají všichni profesori řadu domácích prací, k jejichž zpracování je nezbytné pracovat s povinnou a doporučenou odbornou literaturou, navštěvovat knihovnu, zpracovávat eseje rozličného rozsahu na různá témata. Studenti také musí plnit zcela praktické úkoly, například zpracovávat předpovědi vlastního osudu, rovněž na základě předepsané odborné literatury. Jejich povinnosti nekončí ani o prázdninách, které mají kromě odpočinku využít k rozvíjení dosažených znalostí a jejich aplikace v písemných pracích. Nároky na žáky rostou s přibývajícím věkem. Studium je v každém ročníku ukončeno zkouškami ze všech předmětů. Závažné zkoušky skládají studenti v pátém a sedmém ročníku (v českém překladu NKÚ – náležitá kouzelnická úroveň a OVCE – ohavně vyčerpávající celočarodějné exameny – nejvyšší kvalifikace, kterou škola poskytuje.)

Profesorský sbor v bradavické škole je z hlediska svého složení téměř ideální. Počet profesorů a profesorek je vyrovnaný, rovnováhu ovšem poněkud narušovali učitelé Obrany proti černé magii, předmětu, jehož vyučování bylo až pověřivě studenty spojováno se značným rizikem.²³ V pátém svazku tento obor přebírá žena, Dolores Jane Umbridgeová. Poměrně vyrovnané jsou i počty studentů a studentek, školu navštěvuje celkem zhruba 280 žáků. Studenti se na její správě podílejí (funkce prefektů a prefektek, primusů a primusek). Mohou získat různá ocenění; jednotlivci obvykle medaile, případně Pohár tří kouzelníků (Triwizard Cup) spojený se značnou finanční odměnou, týmy zejména trofeje (House Cup, Quidditch Cup).

²² Rowlingová, J. K.: Harry Potter a ohnivý pohár. Albatros Praha, 2002. Přel. P. Medek. S.425 – 427.

²³ Ve čtyřech svazcích se vystřídali čtyři.

Při zamyšlení nad všemi svazky potterovského cyklu je zjevné, že úspěch díla je do značné míry podmíněn autorčinou prací s archetypálními strukturami²⁴. Základem všech dosud publikovaných svazků je konflikt mezi silami dobra a zla, umocněný oběma hlavními představiteli: na straně dobra je to především mladý Harry, který by byl proti moci protivníka bezbranný, kdyby nebyl chráněn mocným kouzlem, které jeho matku stálo život, podpořeným ochranou představitelů pozitivních sil (Brumbál, Weasleyovi, Hermiona, jeho kmotr Sirius Black, neprávem obviněný ze zrady atd.), na straně zla dospělý a silný (byť po jistou dobu zbavený své moci) lord Voldemort (The Dark Lord, He–Who–Must–Not–Be–Named, Lord Thingy), pokoušející se dosáhnout nejen neomezené moci, nýbrž i nesmrtelnosti. O jeho téměř božské moci svědčí i to, že nemá být nazýván jménem, neštítí se žádné podlosti, nalézá zvrácené potěšení v trýznění druhých (včetně svých služebníků). Do protikladu se tak dostávají síly světla a tmy, mládí a stáří, zdánlivé slabosti a nezkušenosti a rafinované i hrubé síly, života a smrti. Pro Harryho je život jiných cennou hodnotou,²⁵ pro Voldemorta nemá život druhého cenu žádnou.

Pro Harryho a jeho přátele je charakteristická spolupráce. Dobře fungující tým může v podání Rowlingové dokázat mnoho nejen ve famfrpálu, ale i ve studiu, a zejména v boji proti silám zla. Harry by nikdy nedokázal bez pomoci přátel zvládnout tolik kouzel; bez přispění domácího skřítky Dobbyho, přestože za jeho pomoci stojí špatné úmysly falešného profesora Moodyho, by nezvládl druhý úkol v turnaji; bez pomoci přátel by se s Voldemortem a jeho přívrženci nevypořádal ani v první a druhé knize. Do týmové spolupráce je nakonec v pátém dílu zapojen i opomíjený a vysmívaný Neville Longbottom. Týmová práce je charakteristická i pro celý Nebelvír, jehož členové jsou vybíráni zejména podle míry své odvahy. Všichni členové uměle vytvořené sociální skupiny (koleje) se navzájem respektují, snaží se pomáhat jeden druhému.²⁶

K základním tématům vyprávění J. K. Rowlingové, jehož podstata může dětskému čtenáři unikat, patří velké téma novodobé anglické literatury – předsudky,

²⁴ Viz např.: *Delving Into the Books. Unifysing Theory* by Leroyal Terrell Gould, III, 2002. <http://www.hp-lexicon>.

²⁵ Viz např. jeho chování při druhém úkolu v turnaji o Pohár tří kouzelníků: Rowlingová, J. K.: *Harry Potter a ohnivý pohár*. Albatros Praha, 2002. Přel. P. Medek. S. 392 an.

²⁶ Viz např.: *Partners and Friends. The Evolving Relationship Between Harry and Hermione* by Penny Linsenmayer. <http://www.hp-lexicon>.

kteře ovlivňují chování postav potterovské ságy.²⁷ Řadou předsudků trpí Harryho mudlovský strýc Vernon, který nenávidí cizince, zejména Japonce a Američany, opovrhuje chudinou a lidi posuzuje podle jejich společenského zařazení, reprezentovaného mimo jiné kvalitou vozu, jímž jezdí. Celá Dursleyova rodina bytostně nesnáší kohokoliv, kdo se vymyká jejím měřítkům. O Harrym raději tvrdí, že navštěvuje jakési zařízení pro těžko zvladatelné mladé delikventy, než by přiznala jeho pravou odlišnost. Jakákoliv kreativita, projev fantazie či jiného smýšlení je pro ně zcela nepřijatelný, přestože jejich vlastní syn, tlustý a protivný rozmazlený kluk, zdaleka nedosahuje Harryho intelektuálního a citového potenciálu. Nejmarkantněji a nejsurověji tradiční středostavovské předsudky týkající se původu vyjadřuje Harryho nevlastní teta Marge: *„Všechno je to jen otázka krve, jak už jsem onehdy říkala. Špatná krev se vždycky projeví. Ne že bych snad chtěla nějak kritizovat tvoji rodinu, Petunie,“ poklepala kostnatou ruku tety Petunie svou masitou prackou, „ale tvoje sestřička se prostě nevyvedla. To se stává i v těch nejlepších rodinách. Potom utekla s tím budižkničemu a výsledek máme přímo před očima.“*²⁸

Otázka původu, „čistoty krve“ a starobylosti rodu je charakteristická nejen pro některé mudly, ale i pro některé kouzelníky, zejména stoupence Pána temnot. K nejhorším nadávkám patří „mudlovský šmejd/šmejdka“, adresovaná těm, kteří byt' prokazují, jako například Hermiona, vynikající kouzelnické schopnosti, pocházejí z rodin obyčejných lidí. Děti pocházející ze smíšených manželství nejsou tak přísně odsuzovány, snad také proto, že i lord Voldemort měl mudlovského otce. Přesto však zpočátku „čistokrevným“ kouzelníkům Malfoyovým, patřícím k jeho oddaným přívržencům, pouhý „Tom Riddle“ poněkud vadil. K obyčejným mudlům se tito kouzelníci staví pohrdavě, mohou-li, s radostí a rozkoší je trápí či dokonce zabíjejí.

Rasová nechuť je hluboce zakotvena i v kouzelném světě. K „jiným bytostem“ přistupuje mnoho „čistokrevných“ kouzelníků přezíravě či s nedůvěrou vyvěrající z různých příčin. Domácí skřítci (House Elves), jsou považováni za tvory nižšího druhu, „ne-lidi“, předurčené pouze k podřízenému postavení, ke službě kouzelníkům, která má být dokonalá a nenápadná. Nepředpokládá se, že by mohli mít vlastní pocity, svým pánům musejí být bezmezně oddáni, za svou práci nemají vyžadovat odměnu. Ani

²⁷ Viz: Prejudice A Great Theme of the Books. <http://www.hp-lexicon>.

²⁸ Rowlingová, J. K.: Harry Potter a vězeň z Azkabanu. Albatros Praha, 2001. Přel. P. Medek. S. 30.

Ron Weasley, vyrůstající v tolerantní rodině, nechce pochopit Hermioninu snahu pomoci domácím skřítkům k důstojnějšímu životu.²⁹ Jako většina ostatních tvrdí, že skřítkové ani jiné životní podmínky nechtějí; skřítkové sami (s výjimkou Dobbyho) paradoxně toto pojetí jejich vztahu k „lidem“ potvrzují.

Předsudky je zatížen také vztah „čistokrevných“ kouzelníků k obrům (Gianti) či vlkodlakům (Werewolves). Obři jsou a priori zlí, „*mají to prostě v krvi*“, vlkodlaci jsou vždy nebezpeční, přestože se mohou snažit jako profesor Lupin své neštěstí zvládat. Jistý rasový odstup se projevuje i proti skřetům a trollům, ti však nemohou být zneužíváni jako domácí skřítkci, protože se umějí účinně bránit.

Určité předsudky se projevují i ve vztazích mezi studenty bradavických kolejí. Studenti jsou do nich vybíráni podle svých schopností a podle vlastností, kterých si jednotlivé koleje nejvíce váží: Nebelvír statečnosti, Havraspár (Ravenclaw House) chytrosti, Mrzimor (Hufflepuff House) pracovitosti, Zmijozel ctižádosti. K největším rozporům dochází mezi zmijozelskými a nebelvírskými žáky, zejména proto, že v Nebelvíru studuje několik žáků z mudlovských rodin, kdežto zmijozelští pocházejí především ze starých kouzelnických rodů, nezřídka se hlásících k lordu Voldemortovi, toužících po neomezené moci. Jisté averze se projevují i při soutěži tří kouzelnických škol z různých zemí.

O zachycení intolerance ve svých knihách se v několika interview zmínila i samotná autorka.³⁰ Považuje tento aspekt za nutný, neboť diferenciaci mezi rasami, společenskými vrstvami apod., přestože vznikala v dlouhé vývojové tradici podmíněné řadou okolností, včetně lidských charakterů a představ, je stále součástí dnešního světa. Své postoje k tomuto problému vyjádřila například v postavě Brumbála, který vystupuje jako humanista tolerující lidské zvláštnosti a odchylky, dává lidem šanci a oceňuje je podle jejich schopností, neváhá však odporovat zlu ve všech jeho podobách.

Knihy o Harry Potterovi, jeho přátelích a nepřátelích uvádějí čtenáře do dvou paralelních světů. Ani jeden z nich není dokonalý, své stíny má jak svět začínající v Příčné ulici (Diagon Alley), tak svět obyčejných lidí, mudlů. Kouzelný svět dětství a dospívání však vytváří prostor, v němž mohou být citlivá témata nenápadně

²⁹ Viz příslušné kapitoly in: Rowlingová, J. K.: Harry Potter a ohnivý pohár. Albatros Praha, 2002. Přel. P. Medek.

³⁰ Např.: In: Entertainment Weekly 9/7/2000

zobrazována a řešena. Po svém se dovedla například vyrovnat Hermiona s představitelkou bulvárního tisku připomínající tzv. paparazzi, Ritou Holoubkovou, neostýchající se využívat intimních informací, navíc mnohdy hrubě zkreslených pro pobavení publika, po svém se vyrovnává s problémy dospívání i s bojem se zlem především sám Harry. Příběhy mladého kouzelníka tak mohou číst jak děti do deseti let a -náctiletí, stejně jako -cetiletí a dokonce -sátiletí, jak je uváděno v tiráži. Ovšem každý z nich po svém a jinak.

Dějiny onomastiky jako vědecké disciplíny a předmět jejího zkoumání

Jaromíra Šindelářová

Počátky onomastiky spadají již do období národního obrození. Zpočátku se onomastická bádání vyvíjela v rámci historie. Fr. Palacký jako zakladatel onomastiky považoval vlastní jména za důležitý historický pramen a jako první je hodnotil současně z hlediska jazykového i historického.

Teprve na začátku 20. století, a to především zásluhou J. Gebauera a jeho žáků, přecházejí onomastická bádání postupně do rámce jazykovědy. K tomu významně přispěl V. Mathesius studií *O vědeckém studiu anglických jmen místních* (1913), ve které zdůrazňuje potřebu užívat při studiu vlastních jmen především metod lingvistických. V první polovině 20. století vznikaly drobné články jazykovědců (např. V. Ertl, O. Hujer, J. Zubatý, F. Trávníček, B. Havránek) i studie historiků, kteří se zabývali využitím vlastních jmen v rámci dějin osídlení (např. J. Šimák, L. Hosák).

Novou etapu v české toponomastice představuje slovník A. Profouse: *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, I – IV* (1947 – 1957), který začal vycházet krátce po 2. světové válce. Toto dílo se stalo materiálovým východiskem pro další studium vlastních jmen. V roce 1959 získala onomastika organizační základnu vznikem Místopisné komise a onomastického pracoviště ČSAV, které se stalo od roku 1969 součástí Ústavu pro jazyk český.

Nejvýznamnější osobností poválečného období se stal jazykovědec Vl. Šmilauer, kterého pokládáme za zakladatele české moderní onomastiky. Na rozdíl od tehdejších koncepcí, které chápaly onomastiku jako slovotvorný a etymologický rozbor izolovaných proprií, zabýval se Šmilauer celými onymickými typy a soustavami řazenými časově a místně a vedle lingvistiky zapojil do svého studia i další disciplíny, především historii a geografii. Položil základy české onomastické teorie, vytvořil klasifikaci toponym podle významových a slovotvorných kritérií, na základě metody tzv. malých typů vlastních jmen místních podal obraz osídlení Čech.

V 60. letech byla vytvořena i základní díla antroponomastická (J. Beneš: *O českých příjmeních*, 1962, J. Svoboda: *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, 1964). Od této doby se začíná také formovat česká onomastická škola, která sdružuje jazykovědce, historiky, archiváře, geografy a vlastivědné pracovníky.

V 70. a 80. letech vychází slovník L. Hosáka a R. Šrámka: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*, I – 1970, II – 1980. Zároveň byl ukončen anketový soupis pomístních jmen na našem území, který představuje materiálovou základnu pro zpracování slovníků pomístních jmen z Čech, Moravy a Slezska (na Moravě 200 000 pomístních jmen, v Čechách 500 000 pomístních jmen).

V posledních desetiletích se onomastický výzkum soustřeďuje na onomastickou teorii, antroponymii, toponymii a nová témata (především na chrématonymii a literární onomastiku).

O rozvoj onomastické teorie se zasloužil především R. Šrámek (souhrnně R. Šrámek: *Úvod do obecné onomastiky*, 1999). Při studiu vlastních jmen uplatňuje principy funkčního strukturalismu, sleduje onymii jako celek a odhaluje systémové zákonitosti propriální sféry jazyka. Mezinárodní uznání mu přinesly jeho práce o modelu a systému v toponomastice, o onymickém příznaku, o rekonstrukci v onomastice, o onymickém a apelativním objektu, o onymických funkcích atd.

Z oblasti antroponymie vyšly populárněvědné příručky (např. F. Kopečný: *Průvodce našimi jmény*, 1974, M. Knappová: *Jak se bude jmenovat*, 1978, D. Moldanová: *Naše příjmení*, 1983) a socioonomastické práce (např. M. Knappová: *Rodná jména v jazyce a společnosti*, 1989, táž: *Příjmení v současné češtině*, 1992 – rozšířeno o zásady kodifikační).

Pro toponymii, přesněji anoikonymii, vykonala mnoho L. Olivová–Nezbedová. Organizovala soupis pomístních jmen v Čechách, čítající kolem půl milionu dokladů. Vypracovala podrobnou metodiku pro určování zaniklých osad na podkladě pomístních jmen, zabývala se slovtvorbou pomístních jmen, jmény cest, věnovala pozornost etymologicky zajímavým jménům atd. Společně s J. Matúšovou sestavila rejstříky lexikálních jednotek obsažených v pomístním názvosloví, měla zásadní podíl na vydání monografie o pomístních jménech (L. Olivová-Nezbedová - M. Knappová - J. Malenínská - J. Matúšová: *Pomístní jména v Čechách*, Praha 1995). V současné době se zabývá budováním počítačové databáze pro sbírku pomístních jmen.

Pomístními jmény na Moravě se zabývá J. Pleskalová (*Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*, 1992), která ve své monografii podává ucelený popis struktury anoikonym v této oblasti. Společně s R. Šrámkem je autorkou *Hesláře slovníku pomístních jmen Moravy a Slezska*, 1992 – v rukopise. Slovtvorbou pomístních jmen

v rozsáhlejší oblasti se zabýval např. i B. Téma, který analyzoval anoikonymii východního okraje Slezska.

Jazykové stránce pomístních jmen věnovaly pozornost J. Matúšová (hláskosloví, tvarosloví, pomístním jménům německého původu), J. Malenínská (zaniklým apelativům v toponymii Čech, oronymům a hydronymům v Čechách). D. Kálalová se zabývala jmény jihočeských rybníků.

Na uliční názvy se zaměřil B. Dejmek ve své práci *Historie a současnost Hradce Králové ve jménech ulic*, 1993. A. Polívková (*Naše místní jména a jak jich užívat*, 1985) se věnovala užívání vlastních jmen z hlediska jazykové správnosti.

Matematickou analýzu PJ z hlediska sémantického a slovotvorného představila Z. Ševčíková ve stati *Matematická charakterizace pomístních jmen* (ZMK, 1977), v níž navázala na Šmilauerovu významovou klasifikaci a na Majtánovy strukturní typy. Práce poukazuje na rozdíly anoikonym vlivem geografických podmínek a rozmanitosti nářečí.

Velký význam pro českou onomastiku, zejména pro její teorii, mají práce slovenských badatelů V. Blanára a M. Majtána, neboť česká onomastika se vyvíjela v těsném sepětí s onomastikou slovenskou. V. Blanár se věnuje teoretickým otázkám onomastiky. Významná jsou např. jeho díla *Špecifikum onomastiky*, 1970, *Niektoré teoretické otázky onomastiky*, 1971, *Lingvistický a onomastický status vlastného mena*, 1976, *Apelatívna a propriálna sémantika*, 1980, nejnověji *Teória vlastného mena*, 1996. Další okruh jeho odborných zájmů tvoří antroponyma a zejména jejich modelová klasifikace (spolu s V. Matejčíkom: *Živé osobné mená na strednom Slovensku*, 1978, 1983).

Pro výzkum anoikonym mají velký význam Majtánovy studie o pomístních jménech, a to zejména *Štruktúrne typy slovenských chotárnych názvov*, 1973, *Z problematiky predložkových zemepisných názvov*, 1971, nejnověji *Z lexiky slovenskej toponymie*, 1996 – monografie, která shrnuje výsledky jeho dosavadních anoikonomastických výzkumů.

V současné době definujeme onomastiku jako nauku o vzniku, systémovém uspořádání a společenském fungování vlastních jmen. Má propracované teoretické základy, bohatou materiálovou základnu, spolupracuje s dalšími vědními obory (historií, geografii, etnografií apod.). Při komplexním studiu vychází onomastika z poznatků jazykovědných (historické mluvnice češtiny, dialektologie apod.) i

nejazykovědných disciplín (zejména historie), ale zároveň těmto vědám nabízí materiál pro jejich vlastní výzkumy.

Vlastní jména (*propria*, *onyma*) tvoří součást slovní zásoby každého jazyka. V něm však zaujímají jiné postavení než jména obecná (*apelativa*). Odlišují se především jinou podstatou kategorie významu a jiným rozsahem a cílem fungování. Cílem *propria* je pojmenovat denotát jako jednotlivinu, identifikovat ji jako jeden prvek v rámci téže třídy denotátů, odlišit daný denotát od ostatních a určit (lokalizovat) jeho pozici v systému denotátů.

Vztah mezi *propriem* a pojmenovaným objektem (denotátem) naplňuje tzv. onymický obsah, který trvale spojuje objekt s určitým *propriem*. Vlastní jméno tedy na rozdíl od *apelativ* neoznačuje druh (třídu) jevů či objektů jako celek, nýbrž pojmenovává a v komunikaci pak identifikuje daný objekt (denotát) jako individualizovanou jednotlivinu v rámci tohoto celku.³¹

Vzhledem k tomu, že existuje vzájemný vztah mezi jedinečností vlastního jména a pojmenovaným denotátem (objektem), musí se onomastika zabývat nejen sférou jména jakožto jazykovým jevem, ale i sférou denotátů, na které jsou *propria* vázána. R. Šrámek vypracoval teorii onymických objektů - denotátů, které rozděluje na objekty jednodenotátové (nezaměnitelné) a vícedenotátové (jedno *proprium* platí pro více druhově stejných objektů). V rámci vícedenotátových (mnohodenotátových) objektů rozlišuje hromadné objekty různorodé – heterogenní (např. vlastní jména obyvatel) a stejnorodé – homogenní (např. některá chrématonyma – jména sériových výrobků apod.).³²

Původ vlastních jmen je zapotřebí hledat ve jménech obecných, neboť *propria* vznikala tehdy, když vznikla potřeba nějaký objekt pojmenovat, individualizovat, odlišit jej od ostatních objektů.

Např. řeka byla nazývána „řekou“ do té doby, než člověk poznal jinou řeku. Potom obě řeky odlišně pojmenoval a použil k tomu dvou vlastních jmen. Při vzniku *proprií* hrál prvořadou úlohu uvědomělý pojmenovací akt, původem individuální, ale jeho výsledek (vlastní jméno) nabyl společenské povahy. Začal pojmenovávat a od sebe odlišovat podobné objekty, tj. začal plnit společenskou funkci.

³¹ Šrámek, R.: Onomastická lexikografie, in: Manuál lexikografie, Jinočany 1995, s. 159-160

³² Šrámek, R.: Úvod do obecné onomastiky, Brno 1999

Většina proprií měla při svém vzniku lexikální význam, ale během svého fungování jej často ztrácela, protože jako pojmenování spojená s pojmenovávaným objektem na základě konvence jej k plnění onymických funkcí nepotřebovala. (Např. dnes málo jasné PJ³³ *Na špulíři*; špulíř = vřeten.) Vlastní jména se stávají součástí svébytné onymické soustavy, která se řídí vlastními zákonitostmi.³⁴

Mezi apelativy a proprii však existuje široký přechodový pás. Nejednotně jsou chápána např. etnonyma (názvy příslušníků jednotlivých národů a národností). V některých jazycích jsou považována za propria (např. v češtině), v jiných za apelativa (např. v ruštině nebo maďarštině), což je vyjádřeno i graficky psaním velkého či malého počátečního písmena.

Funkce proprií vyplývá z jejich postavení v jazykové a společenské komunikaci. Vlastní jméno pojmenovávaný objekt individualizuje, lokalizuje a svým způsobem i charakterizuje pomocí jeho vlastností. Protože je vázáno trvale na jeden objekt, může se uplatnit jeho rozlišovací funkce, která se stává z hlediska společenské komunikace nejdůležitější.³⁵

Význam vlastního jména je vedle činitelů jazykových určován i činiteli extralingvistickými (mimojazykovými), tj. komplexem poznatků a zkušeností o určovaném objektu. Za nejdůležitější považujeme fakta historická, zeměpisná a geobotanická.

Zkoumání vlastních jmen předpokládá spolupráci několika oborů, na jejichž pomezí se onomastika konstitovala jako samostatná vědecká disciplína. Pro komplexní postžení vlastního jména je třeba kombinovat fakta jazyková, historická a geografická.

Mezi základní třídy vlastních jmen patří i pomístní jména. Označují neosídlené objekty (proto též anoikonyma), a to jak přírodní (terénní útvary, vodní toky apod.), tak ty, které člověk přetvořil svou prací (pole, louky, cesty atd.). K nim bývají přiřazovány i názvy samot, osad a místních částí, které sice patří k objektům obydleným, ale mnohé

³³ pomístní jméno

³⁴ Šrámek, R.: Úvod do obecné onomastiky, Brno 1999, s. 13 – 15, 21, 33 - 34

³⁵ Vlastní jméno neživého přírodního objektu a jevu na Zemi a toho člověkem vytvořeného objektu na Zemi, který není určen k obývání a je v krajině pevně fixován. Svoboda a kol., 1973, s. 62

z nich převzaly pro své označení původní pomístní jméno, nebo se staly po svém zániku východiskem pro vznik PJ.

PJ se realizují v konkrétní mluvě daného regionu. Primární je jejich podoba mluvená, sekundární pak psaná. Jsou typická pro osídlení vesnického typu. Obyvatelé obce si vytvořili vlastní názvosloví, tato jména jsou většinou známa jen jim, jsou součástí živého jazyka (proto také mají blíže k místnímu nářečí než ke spisovnému jazyku). Méně často se pomístní název stává obecněji známým.

PJ vznikla z potřeby odlišit jednotlivé objekty od sebe tak, aby se člověk mohl lépe orientovat v krajině. PJ se vždy pevně váže na pojmenovaný objekt. Někdy však může tento objekt zaniknout (rybník se vysuší, les se vykácí apod.) a důsledkem toho PJ buď zanikne nebo přejde na objekt nově vzniklý. Takové PJ bývá mnohdy jediným svědectvím o zaniklém objektu. Častěji však vzniká k označení nové reality nové PJ, které charakterizuje nový objekt jedním nebo více znaky.

Ke vzniku nových PJ dochází nejen změnou objektu, ale i vlivem migrace obyvatel. Starousedlíky vystřídá nové obyvatelstvo, které buď původní PJ přejmou nebo si je přizpůsobí svým potřebám.

Na fungování PJ v jazykové komunikaci má vliv nářeční norma a onymický kontext.

PJ žije v komunikaci většinou ve více podobách. Starousedlíci se pokoušejí zachovat podobu nářeční, zatímco mladší generace, která již dialektem nemluví, upravuje názvy odstraňováním jejich nářečních znaků, např. *U rymnika* x *U rybníku*, *U rymníčka* x *U rybníčku*. Tyto „polooficiální podoby“ se užívají na mapách, v obecních kronikách, v soupisech pro potřeby různých institucí a zároveň slouží jako materiálové východisko pro standardizaci pomístních jmen.

Větší význam pro fungování anoikonym má onymický kontext. Tvoří jej znalost objektů a jejich názvů v daném regionu. Zvláště dlouhá a složitá pojmenování jsou nahrazována jednoduššími kontextovými variantami, např. *Na tabulce u schůdků* – *U schůdků*, *Na tabulce u křížků* – *U křížků*, *Blšanský vrch* – *Blšaňák*, *Prašný vrch* – *Prašňák*, *Červený vrch* – *Červeňák*, *U Hermanna v díře* – *U Hermanna*, *U Koubkojc cihelny* – *U Koubkojc*. PJ posuzujeme z hlediska:

- historického – PJ vzniká v určité době;
- geografického – PJ je pevně vázáno na daný objekt terénu;

- jazykového – PJ jsou součástí slovní zásoby daného jazyka.

Nutným předpokladem úspěšného onomastického bádání je spolehlivá a reprezentativní materiálová báze.

Cílem každé klasifikace je postihnout všechny důležité znaky příslušného jazykového materiálu. V případě anoikonym je to úkol nelehký, neboť anoikonymický materiál je velmi bohatý a různorodý a samotná hranice mezi apelativy a anoikonymy je splývavá. (Např. *Na muří noze, V neckách, Za humny nad pěšinou, Louky u Volenic, Přední kus pole, Koštická, Republika, Mexiko, Hrádek, Smrkovina, Zelniště, Okrouhlík, Břichotina, Trívěrteláky, Malý mokřek, Vystrčilka, Klebetník, Cigán, Bartoška, Učitelské* apod.).

PJ se dělí na *hydronyma* (vlastní jména vod), *oronyma* (vlastní jména útvarů vertikálních členitostí zemského povrchu), *pozemková jména* (vlastní jména obdělávaných i neobdělávaných pozemků nebo jejich seskupení), *hodonyma* (vlastní jména dopravních cest) a na *vlastní jména jiných neživých nesídlitných objektů a jevů, přírodních nebo člověkem vytvořených, které jsou v krajině pevně fixovány* – např. kapliček, křížů, balvanů apod.

Velmi rozšířené je dělení na přímá (pojmenování nesídlitného objektu podle rysu jemu vlastnímu – např. *Vinice*) a nepřímá³⁶ (tj. pojmenování nesídlitného objektu podle objektu jiného - např. *Za vinicí*). PJ *Na vinici* a *Ve vinici* jsou formálně sice nepřímá, ale ve skutečnosti vyjadřují totéž co přímá. V tomto případě pak existují vedle sebe tři podoby: *Vinice, Na vinici, Ve vinici*.

V odborné literatuře se často setkáváme s dělením PJ na primární (jména nederivovaná) a sekundární (jména derivovaná), které užíval už od r. 1957 Rospond.

Ve vývoji toponomastiky se nejvýrazněji uplatnily tři základní principy klasifikace:

- lexikálně sémantický,
- morfologicko-slovotvorný,
- binární – dvouplánový (lexikálně sémantický a slovotvorný).

Ke třídění českých a slovenských PJ výrazně přispěli V. Šmilauer a M. Majtán. Šmilauer dělí PJ podle apelativních významů slov, ze kterých jsou utvořena. Majtán

³⁶ Šmilauer, V.: Třídění pomístních jmen, ZMK 13, 1972, s. 171 – 204 (přetisk znění z r. 1960 – viz ZMK 1, 1960, s. 149 – 171)

pracuje s tzv. strukturními typy. Vychází sice z Rospondovy strukturní klasifikace (Rospond, 1957), ale dotváří ji tak, aby mohla postihnout všechny typy slovanské anoikonymie. Rozdělení PJ na přímá a nepřímá považuje za základní. Za primární (a zároveň jediné) kritérium pokládá formální stránku jména a tím odděluje formální strukturu jmen od jejich onymického obsahu. Tak se dostávají vedle sebe jména, která kromě formantu nemají nic společného (např. *Včelín, Karlín*).

Velký význam pro anoikonomastická bádání má Šrámkova modelová teorie, která vychází z obecně platných pojmenovacích principů uskutečňovaných v rámci oikonymie (názvů obydlených objektů). Navazuje v ní na Dokulilovu teorii tvoření slov a na její uplatnění v Danešově studii o tvoření obecných jmen místních.³⁷ F. Daneš v ní uvádí, že „kategorie jmen místních je dána tím, že onomaziologickou bázi tvoří nikoli obecný pojem substance (ve vlastním smyslu), nýbrž specifický pojem místa.“³⁸ Za jména místní tedy pokládá „taková jména odvozená, jejichž onomaziologická struktura odpovídá některé z těchto formulí: 'místo, kde něco je' nebo 'místo, kde se něco koná' nebo 'místo vyznačující se jistou vlastností' nebo 'místo určené nějakou okolností.'“

Podobně ukázal R. Šrámek, že systémový ráz toponymie se projevuje nejvýrazněji v momentu vznikání jména. Při tvoření toponym má nejvýznamnější roli vztah pojmenovatele k pojmenovávanému objektu. Tento vztah vymezuje čtyřmi obsahově sémantickými kategoriemi, které se dají vymezit otázkami „kde“, „odkud“, „kdo“, „co“, „jaký“, „čí“ a postihuje je pomocí tzv. vztahových modelů (VM). VM A vyjadřuje polohu, směr objektu („kde jsou, kde bydlí“ – Říčany, „kde to je“ – Podlesí, „odkud přišli“ – Uhry), VM B přímé označení objektu („co tam je“ – Dub, „kdo jsou, čím jsou“ – Zlatníky), VM C popis, charakteristiku („jaké to tam je“ – Písečná, „za jakých okolností“ – Svoboda, „jací jsou tam lidé“ – Žabovřesky), VM D přivlastnění („čí je to majetek“ – Benešov, „čí lidé tam jsou“ – Opatovice). Jejich konkrétním výrazem je pak model slovtvorný (SM), nověji nazývaný názvotvorný.³⁹ Oba modely se realizují společně a tvoří toponymický model pojmenovací.

³⁷ Daneš, F.: Obecná jména místní, in: Tvoření slov v češtině 2, Praha 1967, s. 434 - 476

³⁸ Daneš, F.: Obecná jména místní, in: Tvoření slov v češtině 2, Praha 1967, s. 434, 435

³⁹ Šrámek, R.: Úvod do obecné onomastiky, Brno 1999, s. 36

Tyto obecné kategorie lze aplikovat i na PJ, ovšem s přihlédnutím k jejich specifickým rysům, jež si vyžadují jisté úpravy.

Šrámkovy vztahové a slovotvorné modely lze s jistými úpravami použít ve všech třídách toponym. Pro pomístní jména vypracovala modelovou klasifikaci J. Pleskalová⁴⁰ a na jejím základě popsala tvoření a utvářenost moravských a slezských pomístních jmen⁴¹.

Jedním ze základních rozdílů mezi oikonymy a anoikonymy je počet slov, z nichž jsou jména utvářena. Zatímco v oikonymii výrazně převládají jména přímá a jednoslovná (např. *Lázně, Pivovar, Ovčín, Račana, Račany, Ubikace, Škvárovna, Ryneček, Rynk, Kovárna, Židovna, Rasovna* apod.), tvoří velkou část anoikonymie jména nepřímá a víceslovná (např. *Dolní konec, K Vršovicům, Nad podkovou, Pod Břichotinou, Na Bělce, Na močidle, Nad lipovkou, Pod klenkama, U zaraženého, Nad Charvátovic, U tří lip, Proti Koblovic chatě, Na ouzkým provázku, Při rybníku k vinici, U Hermana v díře, Na tabulce u křížků, Zadní louka, Prostřední cesta, Touchovická rokle, Velká mulda, Teplá stráž, Starý žabinec, Pekařovic zahrádka, Izákova rokle, Velká kamenná zahrada, Rybník u domečku, Malý syslík, Myslíkovský kousky, Malá čtvrť pod hájem, Velká fořtanká* apod.).

Tuto skutečnost je nutno v modelové klasifikaci pomístních jmen vyjádřit i terminologicky. Místo Šrámkova slovotvorného modelu zavádí J. Pleskalová termín strukturální model, protože víceslovná pojmenování jsou v apelativní slovotvorbě považována za neslovotvorné pojmenovací struktury.⁴²

Vzhledem k tomu, že pomístní jméno bylo dáno objektu podle některého jeho nápadného znaku a že i po zániku objektu může jeho název přetrvávat jako název objektu nově vzniklého na místě objektu původního, jsou anoikonyma pokládána za důležitý zdroj pro různé vědní obory.

Na základě pomístních jmen lze sledovat např. dřívější sídelní poměry - zaniklé osady a zaniklé stavby,⁴³ jejichž zjišťování vyžaduje mezioborovou spolupráci

⁴⁰ Pleskalová, J.: K pojetí modelu v pomístních jménech, ZMK 15, 1974, s. 533 - 542

⁴¹ Pleskalová, J.: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku, Jinočany 1992

⁴² Kuchař, J.: Základní rysy struktur pojmenování, SaS 24, 1963, s. 206

⁴³ Olivová – Nezbedová, L.: Zaniklé osady v Čechách a pomístní jména, in: Olivová – Nezbedová a kol., Pomístní jména v Čechách, Praha 1995, s. 333 - 350

onomastiky, historie a archeologie. Historicky doložené údaje onomastika upřesní, lokalizuje nebo doplní a archeologický průzkum je ověří.

Mnohá PJ odrážejí majetkové a právní poměry na venkově a tak potvrzují a mnohdy i dokreslují bádání historická. Jménem se vyjádřilo, komu objekt patřil (např. *Mikuláška* – podle Mikuláše Havránka, *Kristiánka* – chmelnice, jejímž majitelem byl Kristián Kavka apod.), kdo byl vlastníkem (*Vůbec, Na vůbci* – obecní pozemky, *Kapucín* – pozemky patřily klášteru kapucínů), komu byl propůjčen (*Česko, Německo* – pozemky byly pronajímány Čechům nebo Němcům, *Kantorka, Vovčačka* apod.), jakým způsobem se stal jeho majetkem (*Nádavky, Na nádavku, Dílečky, Losy, Na losech, Na tazích* apod.). Některá PJ si zachovávala jména podle svých původních majitelů, jiná je měnila s majitelem novým. Z PJ také usuzujeme, které objekty byly předmětem soudních sporů, na kterých se vykonávala spravedlnost (*U spravedlnosti, Pod šibeníc*), jakým právním způsobem se majetek získával i dělil (*Losy, Nádavky, Na přidělu*) apod.

Výzkum PJ přispívá i k obohacení a rozšíření seznamu dosud známých jmen osobních.

Mnohé dějinné události, příhody a většinou tragické osudy lidí v jednotlivých regionálních lokalitách zapůsobily na venkovské obyvatelstvo natolik, že se staly motivem pro vznik PJ (např. PJ *Bojovec, V bojovci, Maruška* – místo v lese, kde byla zabita krčmářka Maruška, *U zabitého*). Tím PJ potvrzují a mnohdy upřesňují fakta, důležitá většinou pro znalce místní historie. Kromě historických událostí odrážejí PJ i různé přírodní katastrofy, např. požáry (*U spáleného mejta* – požárem vzniklá mýtina).

PJ velmi často uchovávají svědectví o dřívějších poměrech hospodářských. Lze podle nich usuzovat na rozsah hospodaření (např. *Na púlláni, Ve třináctce* apod.), rozšíření lesního porostu (*Osičí, Boroví, Březinky, Bukovina, Smrkovina, V borovinách* apod.), pěstování plodin (*Vinice, Šafrána, Zelniště, Brambořiště, Višňovka, Třešňovka* apod.), výskyt zvířat (*Bažantnice, Krtinec, Kozinec, Žabárna, Kobyla, Syslík* apod.), těžbu a zpracování nerostných surovin (např. *Havírna, V havírně, Na šachtách, U cementárny, U pískovny, U flusírny, V dolach* apod.).

Kromě hospodářských poměrů odrážejí PJ i poměry sociální (*Panský lána, Selský vala, Kněžská zahrada, Na farnim, Na farskym*) a kulturní (*Fortna, U vykopávek, U Husa; U Jánika, U Vojtěcha, U Václava, U Františka* – jde o obrázky či sochy světců, *Březinka* – podle Otakara Březiny). Lze shrnout, že PJ jsou cenným pramenem

pro historii, archeologii, geografii, geologii, etnografii, přírodovědu, vlastivědu a další vědní obory.

PJ zaniklých osad mohou upřesnit postup osídlování Čech a územní rozložení některých typů místních jmen

Zbývá jen dodat, že velmi cenná jsou PJ i pro jazykovědu, zejména pro dialektologii a historickou gramatiku, neboť některá z nich zachovávají starší stav jazyka.

Toulky Jaroslava Haška po Slovensku

Lenka Ptáková

Letos v dubnu uplynulo sto dvacet let od narození Jaroslava Haška a osmdesát let od smrti, která mu zabránila dokončit jeho největší dílo *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Toto dvojí výročí je dobrou příležitostí k tomu, abychom se zamysleli nad Haškovým dílem z nejrůznějších hledisek.

Jaroslav Hašek je známý - zvláště pak za hranicemi svého kraje - jako autor jediného díla. Jen útržkovitě byly známy jeho drobné práce, které byly uveřejňovány většinou v Národních listech a později v roce 1955 byly sebrané a vydané v knize s názvem *Črty, povídky a humoresky z cest*. Mezi nimi najdeme desítky takových, které byly inspirované Haškovými cestami na Slovensko. Právě se Slovenskem jsou spojovány literární počátky Jaroslava Haška.

Na přelomu století vzrostl v českém veřejném a politickém životě zájem o Slovensko. Tvorba českých umělců, vyvolaná především zkušenostmi na Slovensku, probouzela zájem a sympatie české veřejnosti o kraj, který byl v té době tak málo znám. V této době bylo Slovensko v české literatuře výrazem revolučních snah národních a sociálních, živlem spojujícím Čechy a Slováky. Stalo se tak novým, společenským tématem a dynamickou složkou vnitřního vývoje české literatury. V zájmu o Slovensko a jeho lid převládaly v české literatuře kladné stránky: účast na těžkém sociálním postavení, pocity blízkosti anebo krása slovenské přírody. Slovenská tematika našla své místo v literárních dílech mnohých českých spisovatelů, například Boženy Němcové, Adolfa Heyduka, Vítězslava Háška, Júlia Zeyera či Aloise Mrštíka.

Jak jsme již uvedli, Haškovy literární počátky souvisí s jeho cestami po Slovensku, Haliči a Uhrách. U důležitých - z našeho hlediska - momentů života spisovatele je třeba uvést jeho letní toulky mimo Čechy, které podnikl v letech 1900-1903. Záslouhou Haškovy sestřence Marie, která žila po smrti své matky v Haškově rodině a která byla vášnivou sběratelkou pohlednic, se zachovala pozoruhodná korespondence z cest J. Haška po Slovensku. Můžeme tak sledovat místa, jež navštívil, a rovněž slovenské motivy z těchto cest, které se tak často objevují a které nám jasně dokazují, jak zásadní vliv měly dojmy z těchto toulek na vývoj mladého autora.

Hašek absolvoval celkem tři cesty na Slovensko. Podnikal je s bratrem Bohumilem a se svými spolužáky. Svou první cestu na Slovensko realizoval o prázdninách v roce 1900. Z této prázdninové toulky vznikla první známá Haškova povídka podepsaná jeho jménem, *Cikáni o Hodech*. Cesta je zavedla do Martina, do Malé Fatry a Prievidze. Druhá prázdninová cesta byla již rozsáhlejší. Z polského Zakopaného se vydali přes Tatry do Liptovského Mikuláše, potom navštívili Štiavnický kraj, Pukanec. Třetí a poslední cesta na Slovensku trvala nejdéle a byla uvolněnější a drsnější než předchozí. Hašek popustil uzdu svému temperamentu a touze po dobrodružství, vzbouřil se proti nudnému životu bankovního úředníka.

Odlišný charakter třetí výpravy oproti prvním dvěma výstižně charakterizoval Radko Pytlík: „Mění se sociální půdorys cest. Na prvních dvou je studentem, suplikantem, jenž se uchází o přízeň a podporu na farách a školách, při třetí cestě se stává tulákem se všemi atributy, přestává dbát o svůj zevnějšek. Zvyká si na nepohodlí, vyspí se někde ve stohu slámy, v kupce sena, v tulácké noclehárně. Již jako student navazoval rozhovor s prostými lidmi, s horaly, valachy či beřáry, ale vždy byl jen turista- pozorovatel. Šaty probouzejí společenské předsudky, vzniká odstup a nedůvěra prostých vesničanů. Nyní je jedním z nich. Svým zevnějškem i svým chováním získává potřebné mimikry, aby jeho kontakt s okolím byl naprosto bezprostřední.“ (Zpráva o Jaroslavu Haškovi, str. 62.)

A tak se obyčejné studentské výlety do neznámého, malebného kraje Slovenska změnily na manifestační útěk před špatnými podmínkami průměrné měšťanské existence. Na přelomu století to nebyl ojedinělý jev. Tuláctví se na počátku století stalo módou. Tzv. sensualistická generace, která se inspirovala smyslovými dojmy, načerpanými bezprostředním kontaktem s přírodou, nacházela v tuláctví výraz vzpoury subjektu. Tuláctví bylo výrazem protestu a buntu proti mravům měšťáků, lákalo jako projev nespoutaného, spontánního opájení se životem. V Haškově případě zvyšovaly půvab tuláctví psychické dispozice a osobní možnosti.

Ale přejďme k textům, které nás zajímají.

Obrázky čerpané ze slovenského prostředí se ukazovaly v českých časopisech od roku 1901, hlavně v Národních listech. Je jich přes třicet. První taková povídka *Cikáni o hodech* byla výsledkem jeho návštěvy Brodského, které se tak stalo východiskovým a návratovým místem z cest po Slovensku. V této povídce načrtl nejenom dobré

společenské vztahy na pomoravské vesničce, ale i pohostinství a dobrosrdečnost hospodyň. Hašek představuje slavnostní ovzduší dopoledne během hodů, na kterém ho upoutali cikáni, jejich zvyky při hodování a způsob zábavy. U tance se strhla bitka mezi mládenci a cikány. Celá črta nese typické znaky jakoby na koleně napsané povídky. Jeho popis je velmi živý a jasně vystihuje skutečnost. Z Brodského pochází rovněž črta *U přívozu*, ve které místní obyvatelé (převozník Juráček, sedlák z Brodského) jsou živými postavami a autor je nechává mluvit místním nářečím. Základním rysem Haškova stylu byla touha představit věci takové, jaké jsou, a zachovat jazyk postav v jejich každodenní hovorové podobě. Jak je známo, Hašek měl obdivuhodnou sluchovou paměť a dovedl zachytit i leckterý výslovnostní detail. Ovšem Hašek mluvu vesničanů přeexponoval a stvořil tak jakousi směs znaků. Navíc jeho spisovná čeština silně kontrastuje s mluvou vesničanů. Povídka je díky tomu vtípnější a lépe i konkrétněji vystihuje prostředí Brodského. Postavy ještě nejsou dostatečně psychologicky propracované. Hodnota povídky spočívá především v živém jazyku, dynamickém ději, který je jako ve všech jeho povídkách, plný jiskřících, neočekávaných nápadů.

Hašek napsal mnoho drobných povídek o horalech, lidech žijících v horách, se kterými se mnohdy setkával u ohně, poslouchající jejich zpěvy a vypravování. Takovými jsou *Ovce v žinčici*, *Pod Ďumbierom*, *Hej, Marko*. Vykresluje v nich rázovité postavy valachů, bačů. Dialogy jsou živé, umí je spěstřit dialektickými zvláštnostmi prostředí a velmi překvapivě vypoointovat. Nejlepší efekty dosahuje, když s typickou Haškovskou ironií a bezstarostností využívá různé observace a naplňuje povídky barevnými nezvyklými detaily.

Kromě takových veselých obrázků vznikly literární díla, ze kterých se humor vytratil a zůstala jenom ironie. Takovou je povídka *Na maďarské poště*, která vznikla díky autorovým negativním zkušenostem s omezením a byrokratismem maďarských úředníků. Hašek tu jednoduše popsal to, co měl možnost zažít osobně na poště v Liptovském Mikuláši, když si chtěl vyzvednout peníze. Dlouho musel přesvědčovat maďarské úředníky, že poukázka na Haškovo jméno je pro něho. Podobný námět mají črty *Zpověď z Maďarie* a *V Levoči*, jež byly založené na jeho vlastních zkušenostech.

Nic divného, že se Hašek na svých toulkách nejednou ocitl v takových situacích. Od roku 1883, kdy byla na Slovensku zavedena maďarština, nastoupilo ve všech typech škol násilné pomadžarštění Slováků. Hašek s otevřeností sobě vlastní, kritizoval

nejenom byrokratismus maďarských úředníků, ale i zlehčující postoj tehdejší české společnosti a situaci na Slovensku. Odsuzuje maďarizační úsilí ve školách, zesměšňuje tehdejší úředníky, kteří byli schopni pro své zájmy udělat cokoliv. Nejostřeji to znázornil v povídkách *Jak se stal Jura Ogárko Maďarem*, *Řádný učitel*, *Štiavnická idyla* a *Historie zásluh pana Janko Kříže*.

Ale Hašek neodsuzuje jenom maďarské úředníky. V povídce *Jak se stal Jura Ogárko Maďarem*, která vznikla v pozdějších letech a ve které jsou již viditelné tendence k psychologickému prohloubení postav, poukazuje na prostoduchost vesničana, který se neodvází vzepřít a svobodně uvažovat, nezná pocit vlastní důstojnosti. Hašek nechal hrdinu povídky mluvit v první osobě, což mu dalo možnost plně vystihnout charakter postavy v nejjemnějších odstínech, ukázat její způsob myšlení nebo pohnutky počínání, uvidět události z jejího hlediska.

Ostře sociálně vypointovanou povídkou je *Návrat*, pojednávající o tragické smrti slovenského vystěhovalce. Problém vystěhovalectví byl častým tématem raných Haškových povídek. Ačkoli byla slovenská krajina ušetřena před nepříznivými důsledky industrializace, současně v ní byla konzervována bída s nouzí. V poslední třetině 19. století se do ciziny vystěhovalo ze Slovenska přes půl miliónu lidí. Motiv vystěhovalectví nalezneme ještě v povídkách *Přišel včas* nebo *Na polní práci*.

Všechny črty, které jsme tu popsali, patří k literárním počátkům mladého spisovatele. A tak je třeba se na ně dívat. Inspirace toulkami po Slovensku svědčí o tom, jak Haška lákal přímý kontakt s prostředím a jaký to mělo vliv na jeho tvorbu. Pozorovací talent mladého Haška a věci, které uslyšel během svých toulek, se slučovaly v českém společenském vědomí se stereotypní představou. Literární soulad těchto činitelů nám prozrazuje vlastnosti jistých ustálených konvencí. Samozřejmě umělecky to jsou díla nerovná, většinou průměrná, dokonce i slabá, ale vyskytují se mezi nimi díla literárně dobrá a originální. Kromě toho se rozvíjela technika povídek mladého spisovatele. Ze vzpomínek ze svého mládí čerpal Hašek rovněž v pozdějších letech. Prodloužející se distance dávala tím větší svobodu literárního zpracování.

Větší invenci ukázal při zpracování až třech versí humoresky, ve které spojil motiv nešťastné události v Tatrách a sporu o polsko- maďarskou hranici v tom regioně. Jsou to povídky *Záchranná akce* (1911), *Když člověk spadne v Tatrách* (1912), *Neštěstí v Tatrách* (1913).

Dobrým příkladem toho, jak se ve spisovatelových povídkách z cest mění charakteristika hrdiny a zpodobnění lidového chytráctví, je povídka *Babámovy archeologické snahy*, napsaná před válkou. Obsah povídky je obdobou ranější povídky *Cikán archeologem* (1902) a kromě změněné lokalizace se projevuje změna zejména v charakteristice hrdiny příběhu. Viditelné tu jsou tendence k psychologickému prohloubení charakteru postavy. Hašek přenesl dějiště příběhu ze Spiše do lesů Lesních Karpat, kde žije osaměle loupeživý cikán Babám. Jeho portrét je romanticky zabarven, ze sociálního hlediska je více osamocen, nežije s jinými cikány jako cikán Dzurica. V povídce *Cikán archeologem* se hlavní hrdina cikán Dzurica dostává do humorného konfliktu s farářem a pány archeology. Cikán je tu příkladem lidového typu, chytráka, který svou přirozenou chytrostí a vynalézavostí získává peníze od vzdělaných pánů. V obou povídkách cikáni napodobením „starodávných“ archeologických nálezů, získávají peníze od pánů. Ale zatímco cikán Dzurica se sám přiznal, cikán Babám nastrojil věc tak, že mu učený profesor uvěřil. Hašek nikterak nezakrývá, že mezi zájmy lidových chytráků a učenými archeology je hluboká propast vzdělání, nedůvěry, společenského postavení. A přesto se jeho hrdinové můžou měřit s pány svým přirozeným umem, obratnou lstí a chytrostí.

Důležitým obohacením jsou povídky, ve kterých promítl svůj satirický pohled na mnišské řády a jejich život. Motivy se silně proticírkevním laděním nalezneme v povídkách *V Beckově a Konec sv. Jury*.

Hašek se na Slovensko dostal ještě v červenci roku 1915, když jako příslušník 11. marškompanie c.k. batalionu rakousko-uherské armády projížděl přes východoslovenská města. Zastavili se v Humenném. Právě na zdejší stanici se odehrává známá pasáž z *Osudů dobrého vojáka Švejka* s pitím koňaku a špinavé vody ze studně. Hašek svou návštěvou Humenného obohatil místní dějiny. Švejk se tam usadil natrvalo, když byla v roce 2000 na železniční stanici odhalena jeho socha.

Z příkladů, které jsme v článku uvedli, je zřejmé, že již v povídkách z cest užívá Hašek lidovou slovesnost a obraz lidového člověka jako protiklad k prázdnotě panského světa. Z důvěrného poznání lidového smýšlení, cítění i způsobu vyjádřování, vytvořil Hašek originální a mnohostraný literární typ.

Prázdninové toulky mladičkého Jaroslava Haška byly silným inspiračním zdrojem a pomohly mu utvářet charakteristické vlastnosti jeho literární tvorby.

Použitá literatura:

Ančík, Z.: O životě Jaroslava Haška. Praha 1953.

Brodčan, K.: Humorista Jaroslav Hašek a Brodské. *Hlas ľudu*, 26, č.5, 1980, s.3.

Hašek, J.: Dva tucty povídek. Praha 1926.

Hašek, J.: Črty, povídky a humoresky z cest. Praha 1955.

Hašek, J.: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války, díl III., IV., Praha 1983.

Charous, E.: Hašek a Slovensko. *Slovenské pohľady*, 79, č. 4, 1963, str. 85-89.

Jankovič, M.: Vztah ke skutečnosti v uměleckých počátcích Jaroslava Haška, *Česká literatura V*, č.4,1957, str. 441-447.

Jeřábek, D.: Z českých literárních vztahů k Slovensku v 50.-70. letech 19.století. *Slovenská literatura IX*, 1962, str. 146-165.

Mařovčík, A.: Jaroslav Hašek na Slovensku. Martin 1983.

Pytlík, R.: Lidský profil Jaroslava Haška. Praha 1979.

Pytlík, R.: Zpráva o Jaroslavu Haškovi (Toulavé house). Praha 1982.

Pytlík, R.: Realismus v počátcích tvorby Jaroslava Haška. *Literární noviny*, č.16, 1953, str. 7

II. RECENZE

Prolomit mlčení (kolem Jana Franze)

Jan Franz: Studie, CKK sv. Vojtěcha, Ústí nad Labem 2002, 1. vydání, náklad a cena neuvedeny, 56 stran.

Jsou jistě z literární historie známy případy autorů, kteří velmi záhy umkli – buď že se jejich dílo uzavřelo a další dopovídání by vedlo jenom k rozměňování (u Březiny nebo Bezruče je mlčení součástí díla a tedy činem tvůrčím), buď že byli k takovému mlčení přinuceni vnějšími okolnostmi (za mrtvého Ortena hovoří velkolepé torzo a za nevhod příšlou Irmu Geisslovou to, co bylo po stu letech nalezeno Ivanem Slavíkem, aby svědčilo o počátcích dekadentního umění v Čechách). Málo je však takových, u nichž jako by uzavřenosti a vnějších zásahů nebylo. Pokud by se jednalo o literární kritiky, šlo by vůbec o něco velmi výjimečného. A přece se u nás a v době meziválečné vyskytl „hluboký a přímočarý duch florianovského a bloyovského typu“ (Rudolf Voříšek), který jako „dvacetiletý napsal a vydal první kritickou studii, ve třidvaceti poslední, a zbytek krátkého života prožil ve skrytosti a mlčení“ (Mojmír Trávníček).

Jan Franz se narodil 17. 4. 1910 v Jitkově, studoval na gymnáziu v Chotěboři (jako jeden z nejlepších žáků v jeho historii) a pražské filozofické fakultě. Jeho třídní profesor Václav Křištof nastínil později možné důvody Franzova odmlčení se, důvody osobní, ale také ideologické a společenskopolitické: „Osud připravoval na mladého nadšence střety, kterým musil podlehnout... Poznal, jak ideál emancipované univerzitní posluchačky plove na povrchu. Filozofická fakulta mu neimponuje pro přemíru reprodukčních talentů bez průraznosti masarykovské. Věděl a cítil, jak Čechové za první republiky opouštějí své češství, dějinným údělem jim přikázané, a tonou v životě pofrancouzštěle lehkomyšlném... pochybuje o schopnosti lidského ducha... Křesťanský asketa, umrtvuje tělo a usychá, zvláště když se neosvědčuje jeho teze, že kulturní německý národ nemůže zapomenouti na svou minulost.“

V době svých vysokoškolských studií – ovlivněný vysočinským kulturním okruhem, kótovaným místy jako Jaroměřice nad Rokytnou, Tasov, Petrkov a zejména Stará Říše – přispívá do Fučíkova, Dvořákova a Vyskočilova Tvaru, Durychova Akordu a melantrišských Listů pro umění a kritiku, společně s Berounským, Voříškem, Lazeckým, Renčem, Kostohryzem a Peřichem zakládá časopis Řád; záhy však opouští jak studium tak redakci: „Již po prvních ročnících Řádu se odpoutal nejen od časopisu, ale víceméně i od přátel, zastával nevýznamné úřednické místo a uzavřel se do hluboké samoty, z které byl vyvlečen totálním nasazením na nucené práce v Lipsku, kde si zničil zdraví v nelidských podmínkách a vrátil se po válce tělesně vyčerpan a nemocen, brzy po návratu podlehl tuberkulóze“ (M. Trávníček). Jan Franz umírá 6. 4. 1946 v nemocnici v Havlíčkově Brodě; pohřbíván je jako „archivní úředník.“ Většina jeho někdejších literárních přátel na pohřeb nepřijela, neboť zprávu o jeho smrti dostala pozdě. Literární pozůstalost – podle svědectví Václava Křištofa několikrátě obsáhlejší prací tištěných – padla patrně za oběť nezájmu příbuzných i následujícím politickým událostem, takže prakticky celé jeho existující dílo je tvořeno časopisecky tištěnými literárněvědnými studiemi, recenzemi a glosami, časopisecky a knižně tištěnými překlady (pakliže se ovšem neprokáže za oprávněnou domněnky Pavla Surého o existenci těsně před Franzovou smrtí napsaného letáku, který reaguje na poválečnou politickou situaci; anebo pokud se nenajdou další Franzovy práce – myslíme práce *rukopisné* -, jež by se mohly nalézat především v pozůstalosti jeho třídního profesora, k němuž měl Franz důvěru a který toho o Franzovi hodně věděl). Přičemž rozsah překladů značně převyšuje rozsah Franzovy původní práce: v časopisech bychom vedle Bernanose, Claudela, Fumeta, Giona, Superviella a Juliána Greena (výběr zajisté prozrazuje záměr) našli také jeden z prvních překladů prací Franze Kafky do češtiny, povídku Před zákonem. Knižně vyšly Lucrezia Borgia od F. Funcka – Brentana (1933), Waggerlův Rok Páně (1939) a spolu s V. Renčem přeložený Zpěvák (Dolores Viesér, 1939).

Je dobře, máme-li dnes pokdy na připomenutí hodnot takřikajíc zasutých. A je ještě lépe, jestliže nám zbývají síly a prostředky také na ty, které nejen že nyní stojí, ale také v době svého vzniku stály kdesi na okraji: Ani tehdy, kdy ještě žil a *psal*, nepatřil Jan Franz k těm, kteří určovali vývoj a rýsovali jeho perspektivy. Nicméně, podíváme-li se zejména na jeho dílo kritické, musíme říci, že – přes svůj nevelký rozsah – patří

k tomu nejlepšímu, co tehdy v tomto oboru vznikalo, že nestojí stranou, ale snaží se kráčet, bezohledně (v plném a dobrém smyslu tohoto slova), k samému jádru věci.

Centrum křesťanské kultury svatého Vojtěcha se Franzův odkaz rozhodlo zpřítomnit knižním sebráním všech jeho pěti rozsáhlejších studií, které v letech 1931 – 1933 postupně vycházely v časopisech Akord, Tvar, Řád a Listy pro umění a kritiku.

Můžeme tak sledovat vývoj Jana Franze jako kritika: od práce obecně informativní a poněkud přetížené frázemi, zakotvené více v historii než v aktuálním literárním dění ke studiím, jež se zachycením ožehavých problémů tehdejší literatury dostávají k samé podstatě jejího fungování, k étosu umělecké tvorby.

Text František Gellner jistě poskytl čtenářům Durychova Akordu vhled do Gellnerova života a díla, byl však zaplněn řadou zobecňujících – a tedy Gellnerův profil ne zcela vystihujících – konstatování: „byl žid a brzo antisemita.“ Zdá se, že v zájmu o Gellnera i v tendenčnosti jeho portrétu je Franz příliš ovlivněn šéfredaktorem časopisu, do nějž svým článkem přispěl, schází mu však Durychova ironie (viz Ejhle člověk!).

S Durychem má Franz společnou také schopnost ocenit ideového protichůdce tam, kde tento jest vnitřně opravdovým: „Máme-li Gellnera rádi, tedy především proto, že šel do důsledků, že nic neskrýval, ani neomlouval, že neexistoval-li pro něj Bůh, neexistovala ani žádná modla, již může být např. lidstvo, humanita, vlast, věda atd., které v takovém spojení změnily díla básníků mnohem znamenitějších svými dispozicemi než Gellner, v pustou a odpornou frašku.“

K úplnosti Gellnerova portrétu schází schopnost zahlédnout i to, co vybočuje z předem dané šablony a znesnadňuje tak uchopení osobnosti, co jde proti dominující tendenci a umožňuje *jiné čtení*, co naše soudy usvědčuje z platnosti jen podmíněné: Tak Franz nevidí (nebo nechce vidět) Gellnera vědouceho o hříchu a pokání, docela po křesťansku vědouceho –zde viz i zdroje látkové) –např. v básni Babička Málková: Jde o protipól a zároveň soupodstatnou část někdejšího anarchistického rebela; nebo snad o stejně (vědomě, záměrně) zvolenou masku (zčásti jen literární, zčásti i životní)...?

Za skutečné jádro Franzova kritického díla můžeme považovat čtveřici studií věnovaných aktuálním literárním problémům, nazíraným nikoliv staticky a synchronně, ale z hlediska vývojového. Franz hledá i kořeny jevů i další možný pohyb. Přičemž jednotlivé studie jsou věnovány oblastem, které určují dobové literární dění. Dvě se zaměřují na literaturu duchovně orientovanou; v našem případě reprezentovanou

prozaiky odlišného stylu a generačního zakotvení – Jaroslavem Durychem a Janem Čepem. Další jsou pak orientovány na dění v tak zvané literární avantgardě: psány na počátku let třicátých zastihují tuto po právě skončeném období poetistickém. A k čelným představitelům jediného původního českého uměleckého směru patří mimo jiné Vítězslav Nezval s Konstantinem Bieblem.

Franzovým pracím je společné postupné rozvíjení, gradování, zpřesňování, ale také časté zdůrazňování nutné neúplnosti vysloveného. Častou je snaha po přesném vymezení termínu, dokonce i tehdy, jde-li o termíny obecně zaužívané a zdánlivě tedy srozumitelné (neboť Franz se od konvencí - do jisté míry záměrně – odlišuje): „Rozumem pak označujeme nejenom ideovou výstavbu díla, patří sem i ukázněná práce řemeslná, vědomé a záměrné ovládání slovního materiálu.“

Ocenění jde u Franze velmi často ruku v ruce s kritikou: A priori nejde totiž ani o jedno ani o druhé, ale především o *vystižení povahy díla*. A to také z hlediska autorových aspirací či možností talentových. Velký důraz je kladen na etickou stránku literární tvorby – ne snad, že by Franz počítal vulgarismy, to ne. Ani nemravné scény mu nevadí, pokud jich je ovšem užito se zřetelem k celku díla – a není-li pochybenou sama koncepce tohoto celku: Nemravné dílo je takové, v němž jeho autor *jde pod svoji úroveň*, v němž ne dosti využívá talentu, v němž nesvede realizovat původní představy nebo si klade překážky příliš malé, volí cestu nejmenšího odporu a snadného úspěchu, markýruje a nalhává.

Nad sluneční svit v létě je tudíž jasnější, že, ačkoliv zná tehdy vznikající literárněvědné směry jako strukturalismus a fenomenologii (s nimiž patrně přišel do kontaktu za svých pražských studií) a používá jejich terminologického aparátu, přece se však jich danostem vymyká: Z Franzova zorného úhlu totiž nikdy nezmizí *autor*.

Poznámky o Durychovi začínají přesnou charakteristikou Durychova tvůrčího typu: „data smyslů byla podrobována přísné kontrole rozumu, a to zpupného rozumu, který nechtěje jít za iluzí požíral by na konec sám sebe, kdyby nebyl zvenčí přidržován ke správným cestám vírou, která jest darem.“

Hovoří-li Franz o Durychově koncepci „umění jako rekonstrukce ráje prvotního,“ tímž hlasem upozorňuje, že u tohoto autora „novost je namnoze dána jen opakem k ustáleným představám.“

Na základě rozboru jednotlivých postav D. románů (Na horách, Bloudění, Paní Anežka Berková) si Franz všímá celkové koncepce Durychových děl, přičemž si uvědomuje: „Tento autor bude vždycky dělat s lidmi, co bude chtít.“ a „Úhrnem by se dalo říci, že Durych ztroskotál, protože plán díla (...) byl špatně realizován, hlavně proto, že lidské postavy jsou bytostně vyšínuty z vnitřních zákonů lidské přirozenosti, ačkoliv nebyly plánovány jako svéprávná básnická stylizace. Příčinou toho vyšínutí je, že jejich tvůrce chtěl dospět k elementárnímu světu citů, instinktů a vášní zpětným pochodem od rozumové analýzy a že se mu to nezdařilo. Výklad pak by se nabízel dvojitě: buď že se ten tvůrce už narodil studený, že mu ten svět byl vždycky neznám, nebo že podtrhl jeho kořeny nějakým zneužitím rozumu.“ – Na textovém materiálu vybraném z rozsáhlejších Durychových próz pak Franz dokládá, proč že se přiklání ke druhé z možností.

Kritickou pozornost při tom věnuje také Durychově ironii: „Jenomže ironie, která se tu vztahuje na všechny, mohla by být vykládána i jako následek autorova konceptu, ne jako zobrazení přirozeného řádu.“

Franzovi se Durych jeví jako ideolog odívající předzjednané pravdy do hávu literatury (myšlenky jsou oděny masem a krví jednajících postav), a ne jako tvůrce skutečně literární – jímž se domnívá být. Z tohoto hlediska se Durychovo dílo – a zejména jeho dílo románové, v němž se výše uvedené zrcadlí nejzřetelněji – zdá býti sice velkolepou, nicméně prohrou. Neboť nedokázalo naplnit původní autorovy aspirace.

Článek O Janu Čepovi vidí jmenovaného autora v kontrastu ke (zde nejmenovanému) Durychovi: „Čepův svět, rekonstruuje-li si jej podle vnějších znaků, je přece tak prostý, tak na hony vzdálen umělostem profesionální (...) literatury.“ –Přičemž tento svět byl rekonstruován na základě četby povídkových knih Dvojí domov, Vigilie a Zeměžluč: „Čep vychází z konstatování takřka evidentních a... ponechává svým lidem vůli rozhodovat.“

Věnuje-li se Franz u Durycha postavám, zaobírá se nyní *vypravěčem* Čepových próz; uvědomuje si, že „bude soud vypravěčův zasahovat jen z vnějška, že to bude spíše kontemplace vědoucího nad prožíváním lidí... Tato objektivita, dána tím, že se vypravěč přimkl k pevnému, nadosobnímu výkladu světa a života, má pak výhodu, že lidské osudy, vášně a city jsou zpodobovány jako ryzí jevy a dílo je přesto vázáno ve vyšší

jednotu." Franz si všímá pro Čepa důležitého motivu smrti, v Čepovi vidí autora „nestylišátorského.“ Ve své jasnozřivé analýze předjímá Č. další vývoj, jdoucí cestou mizejícího příběhu a narůstající složky reflexivní, esejistické: „Slovo se stává u Čepa nositelem emoce, podobně asi jako v básnictví lyrickém, a vlastně je celá stavebná metoda jeho prózy dost odchylná od obvyklé epické normy. Čepova povídka je téměř vždycky útvar, který se podobá fragmentu nějakého většího vyprávění, a větší celky se opět skládají jen z takových drobných úseků, spojených jen velmi volně. Není tedy v jeho prózách epického zaměření především dějového, ale ani psychologického. Přese všechnu solidnost a fundovanost Čepova pohledu na život, nebo snad právě pro ni, záleží mu mnohem spíše na zachycení jisté fenomenologické reality, než na jednotlivých konkrétních případech; v tom smyslu by se mohlo říci, že vlastními tématy jeho próz jsou třeba smrt, určitá krajina, vesnická muzika atd. Jako by vždycky uchopil nejdříve duchovní esenci a vlastním vyprávěním ji pouze ilustroval.“

I když si Franz všímá také Čepových nezdarů (jeho prózy jsou většinou *monologické, monografické*; nesvede je „zalidnit“, nedaří se pokusy o psychologizaci a humor), přece však samotného Čepa staví nad Durycha. Tu můžeme spekulovat o generačních vazbách či vlivu Staré Říše; nebo o tom, nakolik by se poměr Durych – Čep proměnil ve chvíli, kdy bychom zejména Jaroslava Durycha neposuzovali jako autora bezesbytku realistického, nakolik by se tento poměr proměnil, když bychom se věnovali Durychovu vypravěči a Čepovým postavám. S jistotou však můžeme říci, že Jan Franz je kritikem odvážným, neobávajícím se ani autorit alespoň v určitých kruzích považovaných za nezpochybnitelné.

Ledacos se o Franzově osobnosti můžeme dozvědět z jeho dopisů Janu Čepovi, tedy alespoň z části Franzovy korespondence, která spadá do období jeho kritické aktivity a která byla v knize otištěna spolu s jeho studiiemi: mnoho seznáme o Franzově vztahu k rodné Vysočině, o jeho sečtělosti – obeznámenosti zejména s francouzskou literaturou. Najdeme zde i několik textových pasáží, jež bychom mohli pokládat za podložené pisatelovou osobní zkušeností (a o této promlouvající): „věřím také, že ženské jsou tvorové moc nebezpeční pro muže, kteří mají srdce, že těch sto let moderního svinstva nadělalo ze spousty žen kurvy.“ – Jako v Křištofově vzpomínce jde však i zde o formulaci natolik obecné, že z nich lze jen stěží usuzovat na pravou příčinu Franzova nastávajícího mlčení.

Ostatně, řešení *jen* osobních otázek je Janu Franzovi i v dopisech málo: Opakuje-li i ve své korespondenci soudy o Durychovi („Já ho vidím opravdu prázdného, jen ve formách.“), stává se nyní kritickým také k adresátovi dopisů: například dosti hluboký a stejně tak kritický rozbor novely Jakub Kratochvíl (patrně právě takto pracovali se svými autory prvorepublikoví nakladatelští redaktoři; mezi něž – podle svědectví Václava Křištofa – Jan Franz patřit mohl, a nechtěl)končí takto: „Pravda je ta, žes šel pod svou úroveň.“ –Takové přátelství neznalo rezerv tam, kde šlo o pravdu. Nechtělo mazat med kolem úst, aby se tato nezalepila: Žádalo si upřímnost a přímou, bezelstnost ve chvále i v kritice, v životě. Ochotu zcela se vydat – a totéž žádat i po druhém. Také tato *definice* přátelství, nepřímou patrná z Franzových dopisů, mohla být příčinou pisatelova stáhnutí se do ústraní (zejména tehdy, pokud nedošla svého naplnění).

„ Nezval nestvořil jednu větší báseň, jež by byla dokonalým uměleckým celkem bez mrtvých míst a jalových prvků, poněvadž netvoří, nekomponuje a neztvárňuje; zde jen jedno přirovnání: poezie z něho teče.“ – Můžeme se dočísti v textu Případ Vítězslava Nezvala. Franz básníka, který právě dovršil jedno ze svých tvůrčích období, vykládá na základě analýzy signifikantní básnické skladby Podivuhodný kouzelník; rozbořem dalších textů pak jen doplňuje a zpřesňuje zjištěné. Uvědomuje si básníkovy schopnosti („Tam, kde je tento Kouzelník svéprávným dobrodružstvím a metamorfózou, je to poezie dobrá a nová, vlastní Nezvalův přínos, tajemná jako sen a přece objektivizovaná básnickou logikou, které se říká plán a jež v neposlední řadě povyšuje beztvary chaos na dílo umělecké.“), zavazující mocnost jeho talentu („...bohatství elementárního básnického nadání, šíře a barvitost jeho imaginace, jakou dostal zadarmo málokterý básník v takové míře.“), z nichž ovšem vyvozuje Nezvalovu zodpovědnost k tomu, čeho se mu *zdarma* dostalo. A uvědomuje si, že právě zde – ve složce intelektové – jsou Nezvalovy meze: nekritičnost (nesená i obdivem k sobě – viz časté autostylizace) brání uvědomělému výběru a škrtnání, nedostatek tvárné vůle vede k poddajnosti („...pouhá slova, přitahovaná jedině vábením rýmu.“), neujasněnost vlastních postojů (*plánu filosofického*) ústí v sentimentalitu („sentimentalita projevila se v dalším jeho díle jako nejzhorbnější činitel;“ a to Franz nemohl vědět, jak příliš snadno se – i ve své tvorbě básnické – nechá Nezval nalákat vábníčkou komunistické ideologie), aby vposledku

vznikaly věci příliš krásné, lehké a snadné: „A každé dílo opravdu umělecké je nesnadné.“

Velkého kritika poznáme nikoli podle jeho vzrůstu (množství článků a doby strávené v literatuře), ale podle *rozlohy ducha*, podle toho, že se k osobnostem své doby obrací – a právem – jako k sobě rovným. Že je soudí ne jen z pozice vlastní, ale také podle toho, jaké že místo sobě zvolili oni. Franz tedy Nezvalův poetismus neodmítá, poetistickou tvárnou metodu dokonce považuje za přínos, jeho kritika je namířena na konkrétní realizaci premis – na realizaci, v níž Nezval selhává ne proto, že by poetismus byl a priori pochybený, anobrž kvůli nedostatkům tvůrčí osobnosti, protože z poetismu bere návod, jak psát snadněji, nikoli, jak psát lépe.

Ze srovnání s Nezvalem vychází jako vítěz Konstantin Biebl; jemuž se Franz věnuje ve stejnojmenné studii. Také u něj mu však vadí, že dává přednost obecné frázi před jedinečným a zvláštním: „Biebl má svůj přízvuk a své místo, ale jeho veliký omyl... je v tom, že to své dodával jen jako přísadu do obecného proudu místo naopak, čímž jeho poezie, vzrůstající obsahem, pozbývá úměrně ceny.“ Efektivnost a hravost nahrazuje nejen závažnost myšlenkovou, ale též skutečné úsilí tvárné: „Ve sbírce Zlatými řetězy a S lodí, jež dováží čaj a kávu dosáhl Biebl v tomto oboru takových úspěchů, že kdyby vtipy byly poezií, byl by velikým básníkem... Poesie se tu vyrábí z dlouhé chvíle, jako někdo sestavuje křížovku nebo plete punčochy... Chybí tu nejmenší kázeň a vůle k organizaci básně.“ Franz si je vědom menších talentových dispozic u Biebla, ale také jeho hlubších osobnostních daností: „Má několik akcentů podivné něhy, stesku a bolesti, jakýsi dětský pohled na svět i s dětskou hrůzou. Nejlepší je tam, kde se dostane se svou papírovou lodičkou, vězící téměř stále na písku, na proud a *zahlédne* otvírati se vedle zelenavou tůň. Má značné zkušenosti a jemnosti formální a kdyby s tím začal poctivě hospodařiti, mohl by psát poezii dobrou a čtivou, třeba úzkou.“

V závěru této studie nalezneme poselství adresované nejen Konstantinu Bieblovi, nejen třicátým létům minulého století a nejen literatuře: „A stále nutno připomínati do omrzení sice, ale bezvýsledně opakovanou věc, že totiž bohatství a intenzita vnitřního života, měřená hlavně do hloubky, je nezbytnou, byť zdaleka ne jedinou podmínkou opravdové tvorby básnické.“

Pětice Franzových studií je rámována bio- a bibliografickou poznámkou Mojžíra Trávníčka z jedné, vzpomínkou Václava Křištofa ze druhé strany. Editorkou svazku (s výjimkou textů Případ Vítězslava Nezvala a Franzových dopisů Janu Čepovi, které už byly – společně s výše jmenovanou prací Trávníčkovou – vydány v edici Mojžíra Trávníčka v Proglasu 7/1992) a autorkou Ediční poznámky je studentka bohemistiky na PF UJEP v Ústí nad Labem Kateřina Kováčová.

Je dobře, jestliže si nakladatelství, které se hlásí ke křesťanským, katolickým kořenům naší kultury (ústecké Centrum křesťanské kultury svatého Vojtěcha je velmi úzce provázáno s dominikánským řádem), vzpomene také na autory ve své době nepoznané. Je ještě lépe, umí-li jejich odkaz přiblížit dnešku –odkaz stejně živý jako jeho tvůrce: pod zorným úhlem věčnosti. „Tajemství svého mlčení si odnesl Jan Franz do hrobu. Tajemství svého slova *přísností rozžhaveného* nám zanechal“ (Mojmír Trávníček).

Ivo Harák

III. PŘÍSPĚVKY STUDENTŮ

Pomístní jména na katastru obce Vrdy

Hana Heiserová

Pomístní jména (dále jen PJ) patří mezi základní třídy vlastních jmen. Označují neosídlené objekty (proto též anoikonyma), a to jednak přírodní (vodní toky, vyvýšeniny apod.), jednak kulturní, tedy ty, které vznikly vlivem člověka (pole, cesty apod.). K nim bývají přiřazovány i názvy samot, osad a místních částí. Ty sice patří k obydleným objektům, mnohé z nich však převzaly pro své označení původní pomístní jméno, nebo se staly po svém zániku východiskem pro vznik PJ.

PJ vznikla z potřeby odlišit od sebe jednotlivé objekty pro lepší orientaci v krajině. Při tvoření PJ vycházeli lidé z nejcharakterističtějšího rysu daného místa, který se týkal přírodních či kulturních poměrů.

PJ se vždy pevně váže na pojmenovaný objekt. Někdy však může objekt zaniknout (např. rybník se vysuší, les vykácí apod.); pak PJ označuje nově vzniklý objekt nebo zaniká a pro označení nově vzniklé reality vznikne nové PJ. Toto není však jediný důvod zániku či vzniku PJ; dalším je také např. migrace obyvatelstva.

PJ posuzujeme ze tří hledisek:

1. historického – PJ vzniká v určité době, což může též mít vliv na jazykovou podobu daného jména;
2. geografického – PJ je pevně vázáno na daný objekt terénu;
3. jazykového – PJ vyjadřuje jazykově poznávací schopnost člověka.

J. Šindelářová ve své práci uvádí, že na podobu PJ má vliv několik faktorů:

- a) Charakter terénu. Členitý povrch poskytuje pojmenovat objekty pomocí jednoslovných či dvouslovných PJ. Jinak je to ovšem v nížinách, kde chybí dostatek výrazných orientačních bodů, pomocí nichž by objekty byly jednoznačně lokalizovány.
- b) Velikost katastru. V malých katastrech, kde není velké množství objektů, které je třeba pojmenovat, uspokojí potřeby obyvatel jednoslovné či dvouslovné PJ.

Existuje několik způsobů tvoření pomístních jmen:

1. pouhá onymizace;

2. na základě metafory nebo metonymické souvislosti objektu s objektem jiným;

3. derivace;

4. kompozice;

5. tvoření dvouslovných a víceslovných pojmenování;

6. přejímání jmen z cizího jazyka a jejich adaptace v jazyku přejímaném.

PJ nám mohou mnohé napovědět, aniž bychom znali konkrétní lokalitu. Toto bych ráda doložila na vybraných pomístních jménech sebraných na katastru v okrese Kutná Hora. Jedná se o katastr obce Vrdy, který zahrnuje čtyři obce správně spojené pod bývalou střediskovou obec Vrdy, konkrétně o obce Dolní Bučice, Horní Bučice, Zbyslav a Vrdy.

Omezím se pouze na PJ nepřímá. V dané lokalitě je takových pojmenování 96 z celkového počtu 292. Vyskytují se ve spojení s předložkami vyjadřujícími místní vztahy: *mezi, nad, od, pod, podle, proti, před, u, vedle, za*. Ve většině případů vytvářejí tyto předložky statické lokální pole, pouze předložka *za* vytváří také dynamické lokální pole, např.: *Za zahrady* (DB), *Nad bažantnici spodní kus* (Vr), *Nad bažantnici horní kus* (Vr). Tento tvar pomístního jména se dnes již běžně neuzívá, dnes je běžně užíváno tvaru *Za zahradami*.

Nejsou ojedinělé případy, kdy je jednoho dominujícího členu užito v několika předložkových vazbách. Vzhledem k tomu, že jako dominujícího členu, resp. objektu, k němuž se pojmenování vztahují, bývá často použit název nějaké budovy či stavby, není složité udělat si konkrétní představu o rozmístění objektů, které jsou příslušnými PJ označeny. Jako příklad lze uvést tato PJ: *Proti hřbitovu, U hřbitova, Za hřbitovem* (vše DB); *Od dvora proti rybníku za silnici, Od dvora proti rybníku před silnici* (oba Vr), *U mlýna, Proti mlýnu, Za mlýnem* (vše DB), *Proti sušce, Za suškou* (oba DB). Použití jednoho objektu pro vytvoření více PJ svědčí také o něčem jiném, totiž o nedostatku orientačních bodů k jednoznačnému označení objektů.

Další věcí, kterou lze z daných PJ usoudit, je členitost povrchu. Jedná se sice o rovinu, ale i zde se nacházejí různé vyvýšeniny, na nichž se často nacházely různé stavby. Pomocí těch pak byly pojmenovány pozemky níže položené, např.: *Pod kovárnou* (HB), *Pod zastávkou* (Vr), *Pod kapličkou* (Vr), *Pod pivovarem* (Zb), *Pod suškou* (Zb), *Pod pelechovnou* (Zb), *Pod stavý* (Zb), *Pod hospodou* (Zb), *Pod školou*

(Zb), *Pod farou* (Zb), *Pod špejcharem* (Zb), *Pod stodolami* (Zb), *Pod humny* (Zb). Ale nejenom stavby byly, či jsou položené výše než pozemky, také cesty vznikaly na různých valech, např.: *Pod cestou* (DB, HB), *Pod bučickou cestou* (DB, HB).

U daných PJ se jedná převážně o názvy pozemků. Při jejich členění se držím toho, které uvádí Libuše Olivová- Nezbedová v práci *Pomístní jména v Čechách*:

- A) hydronyma (vlastní jména vod),
- B) oronyma (vlastní jména tvarů vertikální členitosti povrchu zemského i mořského dna),
- C) pozemková jména,
- D) hodonyma (vlastní jména dopravních cest),
- E) vlastní jména jiných neživých přírodních objektů a jevů a člověkem vytvořených objektů, které nejsou určeny k obývání a jsou v krajině pevně fixovány.

Při tomto členění vycházím jednak z jazykové formy jména, pokud ji lze v apelativní formě zachytit, jednak z typu objektu, který PJ označuje v dnešní době. Zařazuji tedy např. název *Velký rybník* k hydronymům, přestože dnes zde po rybníku zbyla pouze podmáčená půda, i k názvům pozemkovým. Názvy domů apod. řadím do oddílu F) oikonyma.

Jednotlivá PJ jsem dále analyzovala, a to z několika hledisek:

1. všechny podoby jména získané v katastru,
2. lidový výklad (LV) a vlastní hypotézu (VH), pokud se liší,
3. etymologický rozbor,
4. rozbor slovotvorný,
5. rozbor po stránce významové (v souladu se SSJČ)

Myslím si, že pro potřeby tohoto příspěvku jsem vybrala pouze lidový výklad či vlastní hypotézu o vzniku PJ.

A) hydronyma

U říček, V říčkách (DB) – jedná se o záplavové území řeky Doubravy, pravděpodobně zde při záplavách vznikala ramena řeky

U plavidla (DB) – místo u řeky, kde pravděpodobně bývala v minulosti uvázána obecní loď

U splavu (DB) – místo v blízkosti splavu na řece

U hráze (DB) – pozemek sousedící s pozemkem Pod stavy ve Zbyslavi

U rybníčka (DB) – pozemek, kde v minulosti býval rybníček, dnes je zastavěn závodem Prefabeton, Goldbeck a.s.

Za brankou v rybníčkách (Vr) – pozemek za jiným, ohrazeným pozemkem, v jehož prostoru se v minulosti nacházel rybníček, který je dnes zasypaný

Za řekou (Vr) – pozemek ležící za řekou v pohledu od středu obce

Od dvora proti rybníku za silnici (Vr) – poloha pozemku popsána vzhledem ke dvoru v Koudelově

Od dvora proti rybníku před silnici (Vr) – poloha pozemku popsána vzhledem ke dvoru v Koudelově

Od dvora k hrázi (Vr) – poloha pozemku popsána vzhledem ke dvoru v Koudelově

U studánky (Vr) – místo, v jehož blízkosti bývala studánka, která podle lidového vyprávění stačila za velkého sucha napojit dobytek ve dvoře Skovice

U staré řeky (Zb) – místo v blízkosti původního koryta řeky Doubravy

U lodě (Zb) – místo u řeky, kde bývala v minulosti uvázaná obecní loď

Nad rybníkem (Zb) – místo nacházející se nad rybníkem

Pod stavy (Zb) – pozemek nacházející se pod stavy, tedy pod hrází Velkého rybníka, dnes již neexistujícího, zanikl společně s oborou

U dlouhé hráze (Zb) – v blízkosti tzv. Velkého rybníka

B) oronyma

Pod kopcem (DB) – pozemek pod Vinickým kopcem

Za mostem (DB) – místo v blízkosti Císařského mostu

U můstků (DB) – místo v blízkosti můstků

U mostu (DB) – místo v blízkosti Císařského mostu

U skalky (Zb) – místo v blízkosti skalky

C) pozemková jména

U zadních luk (DB) – v minulosti se pro vzdálenější pozemky užíval název zadní

Pod cestou (DB) – pozemek ležící pod cestou, dnes státní silnicí Čáslav – Chrudim

Pod bučickou cestou (DB) – pozemek ležící pod cestou, dnes silnicí vedoucí z Dolních Bučic do Horních Bučic

U říček, V říčkách (DB) – viz hydronyma

U vrdovské cesty (DB) – pozemek v blízkosti hranic s katastrem Vrdů, kde vedla cesta

Za silnicí (DB) – pozemek v blízkosti dnešní silnice Čáslav – Chrudim

U cihelny (DB) – pozemek v blízkosti bývalé Čapkovy cihelny

Proti cihelně (DB) – pozemek přes silnici proti Čapkově cihelně

Mezi pěšinkami (DB) – pozemek malé rozlohy mezi dvěma pěšinkami vedoucími z Dolních do Horních Bučic

Proti hřbitovu (DB) – pozemek přes silnici naproti hřbitovu

U hřbitova (DB) – pozemek v blízkosti hřbitova

Za zahrady (DB) – pozemek za zahradami směrem od vsi, dnes zastavěno

Za hřbitovem (DB) – pozemek umístěný za hřbitovem

Nad loukou (DB) – pozemek směrem od silnice za pozemkem *Na louce*

Za starým cukrovarem (DB) – v minulosti býval v blízkosti cukrovar (vystavěn r. 1868), dnes zastavěno

U obce (DB) – v blízkosti pozemku patřící obci

U hráze (DB) – viz hydronyma

Pod kopcem (DB) – viz oronyma
U štůly (DB) – pozemek v blízkosti štůly (odpadní stoka z cukrovaru do řeky)
U rybníčka (DB) – viz hydronyma
Za chmelnicí (HB) – pozemek za bývalou chmelnicí
U doubku (HB) – pozemek, v jehož prostoru se nachází výrazný dub
Pod kovárnou (HB) – pozemek položený níže než kovárna
U Hlubočky (HB) – pozemek v blízkosti cesty položené níže než okolní pole
U lípy (HB) – pozemek, v jehož prostoru se nachází výrazná lípa
Nad stráňkou (HB) – místo položené nad stráňí, vzednutí u silnice
Za dvorem (HB) – pozemek nacházející se za dvorem v pohledu od vsi
Vedle hranic čáslavských (Vr) – pozemek sousedící s čáslavským katastrem
Za brankou v rybníčkách (Vr) – viz hydronyma
Podle strže (Vr) – pozemek protáhlého tvaru ležící podle strže
Za řekou (Vr) – viz hydronyma
Od dvora proti rybníku za silnici (Vr) – viz hydronyma
Od dvora proti rybníku před silnici (Vr) – viz hydronyma
Nad bažantnici spodní kus (Vr) – pozemek ležící blíže k bažantnici, níže položený
Nad bažantnici horní kus (Vr) – pozemek vzdálenější od bažantnice, výše položený
Od dvora k hrázi (Vr) – viz hydronyma
Za hájenkou (Vr) – pozemek ležící za hájenkou ve Skovicích v pohledu od Vrdů
U mršníku (Vr) – obecní půda, dříve se zde zakopávaly mršiny hospodářských zvířat, dnes divoká skládka
U lipky (Vr) – jedná se o pozemek, kterému se v HB říkalo U lípy, viz U lípy (HB)
U remízu (Vr) – pozemek s výrazným remízem
U dubu (Vr) – pozemek, v jehož prostoru roste výrazný dub
U olše (Vr) – pozemek v blízkosti řeky, kde rostly olše
U trouby (Vr) – název pozemku, pravděpodobně tudy vedl v minulosti trativos
Pod hájem (Vr) – pozemek položený níže než Vrdovský háj
U hájku (Vr) – pozemek v blízkosti hájku
U lípy (Vr) – uprostřed tohoto pozemku stojí lípy
U Skovic (Vr) – pozemek poblíž železničního přejezdu a vlakové zastávky Vrdy - Skovice
Pod stavy (Zb) – viz hydronyma
U hrušek (Zb) – výrazným bodem v okolí pozemku byly hrušky
U olší (Zb) – v minulosti zde stávala skupinka olší
U staré řeky (Zb) – viz hydronyma
Pod humny (Zb) – místo za stodolou směrem k Dolním Bučicím, předložka pod v tomto případě může být odvozena z pohledu směrem od řeky
Mezi mosty (Zb) – místo ležící mezi mosty – jedním byl most přes mlýnský náhon, druhým most přes řeku Doubravu
Pod pivovarem (Zb) – pozemek níže položený než stával pivovar, zde se přestalo vařit v r. 1695
Pod suškou (Zb) – jedná se o pozemek nazývaný též *Pod pivovarem*, stávala zde také sušárna čekanky, ovoce a řípy
Nad rybníkem (Zb) – viz hydronyma
Pod Pelechovnou (Zb) – vznik názvu podle bývalých obyvatel, tedy rodu Pelechů ze Zaříčan

U vazy (Zb) – místo, kde stával jilm vaz
Za zahradnictvím (Zb) – jedná se o pozemek ležící za zahradnictvím směrem od silnice
Pod hospodou (Zb) – pozemek nacházející se v blízkosti hospody
Za školou (Zb) – pozemek ležící za školou v pohledu od vesnice
U mlýna (Zb) – pozemek ležící v blízkosti zdejšího mlýna

D) Hodonyma

Pod cestou (DB) – viz pozemková jména
Pod bučickou cestou – viz pozemková jména
U vrdovské cesty (DB) – viz pozemková jména
Za silnicí (DB) – viz pozemková jména
Mezi pěšinkami (DB) – viz pozemková jména
U Krupičků (DB) – křižovatka silnic od kostela ke Zbyslavi, dnes nová zástavba, do 70. let 20. století zde byl hostinec Na růžku (majitel Krupička)
U Hlubočky (HB) – viz pozemková jména
U křížku (Vr) – křižovatka ulice K zahradnictví a polní cesty, přímo na křižovatce stojí Boží muka
Mezi mosty (Zb) – viz pozemková jména
U mostu (Zb) – název podle blízkého mostu

E) Vlastní jména jiných neživých přírodních objektů a jevů a člověkem vytvořených objektů, které nejsou určeny k obývání a jsou v krajině pevně fixovány

U cihelny (DB) – viz pozemková jména
U křížku (DB) – v blízkosti je křížek
Proti cihelně (DB) – viz pozemková jména
Za starým cukrovarem (DB) – viz pozemková jména
U mlýna (DB) – místo v blízkosti mlýna
Za mlýnem (DB) – na opačném břehu mlýnského náhonu oproti mlýnu
Proti sušce (DB) – místo přes silnici naproti bývalé sušárně čekanky
U štůly (DB) – viz pozemková jména
Za suškou (DB) – místo v poloze za suškou směrem od silnice
Proti mlýnu (DB) – místo oproti mlýnu přes řeku
Za kostelem (DB) – ulice, část obce za farním kostelem
U Krupičků (DB) – viz hodonyma
Pod kovárnou (HB) – viz pozemková jména
Za dvorem (HB) – viz pozemková jména
Za kovárnou (Vr) – v blízkosti bývala kovárna, míněno v pohledu od vsi
Za kapličkou (Vr) – název podle polohy za kapličkou v pohledu od vsi
Pod zastávkou (Vr) – místo položené níže než vlaková zastávka Vrdy – Skovice
Za cihelnou (Vr) – pravděpodobně bývala v blízkosti cihelna
U křížku (Vr) – viz hodonyma
Za kovárnou (Vr) – místo za kovárnou viděno směrem od vesnice
Za drůbežárnou (Vr) – část obce, dnes zastavěná, kde do 70. let 20. století stála drůbežárna
Pod kapličkou (Vr) – místo na návsi, níže položené než kaplička zde stojící
Za kovárnou (Zb) – v minulosti stávala v blízkosti kovárna

Pod pivovarem (Zb) – viz pozemková jména
Pod suškou (Zb) – viz pozemková jména
U kapličky (Zb) – v blízkosti stojí kaplička
Pod hospodou (Zb) – viz pozemková jména
Pod školou (Zb) – v dnešní době se zde nachází místní škola
Pod farou (Zb) – místo v blízkosti místní fary
Pod špejcharem (Zb) – dnes je částečně zastavěno, název se zachoval z minulosti, kdy na mírném návrší stával špejchar, ten býval dominantou obce, zbourán byl v 70. letech 20. století
U kříže (Zb) – vyskytuje se zde kříž – Boží muka
Za zahradnictvím (Zb) – viz pozemková jména
Za školou (Zb) – viz pozemková jména
U mlýna (Zb) – viz pozemková jména
Pod stodolami (Zb) – též Pod špejcharem, špejchar někdy nazýván stodolou

Třídění PJ podle VI. Šmilauera

1 Obecné vztahy a vlastnosti

11 Poloha

115 Relativní

U zadních luk

Nad bažantnici spodní kus

Nad bažantnici horní kus

13 Velikost, rychlost apod.

132 Vysoký, nízký, hluboký

18 Starý, nový

U Hlubočky

Za starý cukrovarem

U staré řeky

2 Země

21-24 Terénní formy

21 Vyvýšeniny

211

215 Skály

22 Svahy

23 Vhloubené tvary

Pod kopcem

U skalky

Nad stráňkou

Podle strže

28 Vody

283 Pramen

284 Toky

U studánky

U říček

Za řekou

U staré řeky

287 Rybník

Za brankou v rybníčkách

U rybníčka

Nad rybníkem

Od dvora proti rybníku za silnici

Od dvora proti rybníku před silnici

288 Jiné vodní stavby a zařízení

U lodě

U plavidla

	<i>Pod stavy</i>
	<i>U hráze</i>
	<i>U dlouhé hráze</i>
	<i>U splavu</i>
	<i>Od dvora k hrázi</i>
	<i>U trouby</i>
3 Rostlinstvo	
32 Porosty	
321 Obecně	
322 Speciálně	<i>U hájku</i>
	<i>Pod hájem</i>
	<i>Nad bažantnici spodní kus</i>
	<i>Nad bažantnici horní kus</i>
	<i>U remízu</i>
33 Rostliny	
332 Listnaté stromy neovocné	<i>U lípy</i>
	<i>U lipky</i>
	<i>U olše</i>
	<i>U olší</i>
	<i>U doubku</i>
	<i>U vazy</i>
	<i>U dubu</i>
	<i>U hrušek</i>
333 Ovocné stromy	
34-38 Pěstění rostlin	<i>U zadních luk</i>
36 Louky	<i>Nad loukou</i>
381 Zahrady	<i>Za zahrady</i>
	<i>Za zahradnictvím</i>
382 Chmelnice	<i>Za chmelnicí</i>
5-8 Člověk	
5 Poměry majetkové a právní	
55 Pojmenování podle osob	
553 Příjmení	<i>U Krupičků</i>
	<i>Pod Pelechovnou</i>
6 Lidská práce	
61-62 Nerosty	
615 Hlína	<i>U cihelny</i>
	<i>Proti cihelně</i>
	<i>Za cihelnou</i>
621 Hornictví	<i>U štůly</i>
625 Hutnictví	<i>Za kovárnou</i>
	<i>Pod kovárnou</i>
63-64 Rostliny	
64 Kulturní rostliny	<i>U mlýna</i>
641 Mlynářství	<i>Za mlýnem</i>
	<i>Proti mlýnu</i>

646 Pivovarnictví	<i>Pod pivovarem</i>
647 Jiné kulturní rostliny	<i>Za starým cukrovarem</i>
	<i>Proti sušce</i>
	<i>Za suškou</i>
	<i>Pod suškou</i>
66 Zvířata domácí	
665 Pohodný	<i>U mršniku</i>
666 Drůbež	<i>Za drůbežárnou</i>
7 Lidská díla	
71-72 Sídliště	
71 Obecná jména sídlišť existujících i neexistujících (osady a jejich části)	<i>U obce</i>
	<i>Za brankou v rybníčkách</i>
	<i>Pod humny</i>
714	
72 Vlastní jména sídlišť	
721-725 Sídliště existující	
722 Předložkový pád	<i>U Skovic</i>
723 Přídavné jméno	<i>Pod bučickou cestou</i>
	<i>Vedle čáslavských hranic</i>
	<i>U vrdovské cesty</i>
73-75 Stavby	
73 Církevní	
731 Kostel	<i>Za kostelem</i>
732 Kaple	<i>Pod kapličkou</i>
	<i>Za kapličkou</i>
	<i>U kapličky</i>
735 Kříže	<i>U křížku</i>
	<i>U kříže</i>
736 Fara	<i>Pod farou</i>
738 Hřbitov	<i>Proti hřbitovu</i>
	<i>U hřbitova</i>
	<i>Za hřbitovem</i>
74 Světské obytné a hospodářské	
742 Dvůr	<i>Za dvorem</i>
	<i>Od dvora proti rybníku za silnici</i>
	<i>Od dvora proti rybníku před silnici</i>
	<i>Od dvora k hrázi</i>
743 Rychta, škola	<i>Pod školou</i>
	<i>Za školou</i>
744 Hostinec	<i>Pod hospodou</i>
746 Hospodářské budovy	<i>Pod špejcharem</i>
	<i>Pod stodolami</i>
747 Zvláštní sídliště	<i>Za hájenkou</i>
75 Jiné světské	

755 Malé stavby
 761 Hranice
 77 Cesty
 771 Silnice, cesta, úvoz, stezka

U lodě
Vedle čáslavských hranic

Pod bučickou cestou
Pod cestou
U vrdivské cesty
Za silnicí
Mezi pěšinkami
Od dvora proti rybníku za silnicí
Od dvora proti rybníku před silnicí
Za mostem
U můstků
U mostu
Mezi mosty
Pod zastávkou

775 Hatě, mosty

777 Železnice, autobus

Jak již bylo výše uvedeno, v dané lokalitě je takových nepřímých pojmenování 96 z celkového počtu 292. V těchto pojmenováních se vyskytovaly různé předložky s místním významem (viz výše), a to v tomto zastoupení (viz následující tabulku):

Názvy	Dolní Bučice		Horní Bučice		Vrdivy		Zbyslav		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Mezi	1	3,0	-	-	-	-	1	4,0	2	2,1
Nad	1	3,0	1	14,2	2	6,5	1	4,0	5	5,2
Od	-	-	-	-	3	9,7	-	-	3	3,1
Pod	3	9,1	1	14,2	4	12,9	9	36,0	17	17,7
Podle	-	-	-	-	1	3,2	-	-	1	1,0
Proti	4	12,1	-	-	-	-	-	-	4	4,2
U	16	48,5	3	42,9	12	38,7	11	44,0	42	43,8
Vedle	-	-	-	-	1	3,2	-	-	1	1,0
Za	8	24,3	2	28,7	8	25,8	3	12,0	21	21,9
Celkem	33	100	7	100	31	100	25	100	96	100

Z tabulky vyplývá, že jednoznačně nejvíce je pomístních jmen uvozených předložkou u:

U vazu (Zb), U plavidla (DB), U Hlubočky (HB), U mršínku (Vr).

Sledovala jsem také s jakými pády se předložky pojí. V tabulce neuvádím pády, které se nevyskytují.

Názvy	Dolní Bučice		Horní Bučice		Vrdy		Zbyslav		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Genitiv	16	48,5	3	42,9	17	56,7	11	42,3	47	48,9
Dativ	4	12,1	-	-	-	-	-	-	4	4,2
Akuzativ	1	3,0	-	-	2	6,7	-	-	3	3,1
Instrumentál	12	36,4	4	57,1	11	36,6	15	57,7	42	43,8
Celkem	33	100	7	100	30	100	26	100	96	100

Z pohledu na tabulku je zřejmé, že drtivá většina předložek si vyžádala vazbu s genitivem nebo instrumentálem.

Prameny:

- Mapy stabilního katastru z r. 1838
- Mapy katastru z 80. let 20. století
- Pamětní kniha obce Horních Bučic, zal. r. 1888.
- Pamětní kniha Dolních Bučic, založena r. 1929
- Obecní kronika obce Vrdy (zal. asi r. 1861)
- Pamětní kniha obce zbislavské (zal. r. 1910)
- Pamětní kniha obce zbislavské (zal. r. 1928)
- Kronika spojených obcí Vrdy, Dolních Bučic, Horních Bučic a Zbyslav (zal. r. 1961)

Literatura:

- Olivová-Nezbedová, L. – Malenínská, J.: Slovník pomístních jmen v Čechách. Academia, Praha 2000.
- Olivová-Nezbedová, L. – Matúšová, J.: Index lexikálních jednotek pomístních jmen v Čechách. Ústav pro jazyk český ČSAV, Praha 1991.
- Olivová-Nezbedová, L. a kol.: Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest. Academia, Praha 1995.
- Šmilauer, Vl.: Úvod do toponomastiky. SPN, Praha 1966.
- Šrámek, R.: Úvod do obecné onomastiky. MU, Brno 1999.
- ZMK – ročník XIII., 1972, s. 171-204.

Usta ad Albim BOHEMICA, ročník III, číslo 1
Vydává Katedra bohemistiky PF UJEP v Ústí nad Labem, České mládeže 8
Redakce: Václav a Zora Millerovi
Datum vydání: 2004
Vychází vlastním nákladem, rozšiřováno bezplatně

ISSN 1213 - 7618